

UDC 342.7-055.2(497.1)"1939"

CERIF: S130, H250, H300

DOI: 10.51204/HLH_20208A

Симо М. ИЛИЋ*

ПРАВНИ ПОЛОЖАЈ ЖЕНЕ У ПРЕДОСНОВИ ГРАЂАНСКОГ ЗАКОНИКА ЗА КРАЉЕВИНУ ЈУГОСЛАВИЈУ

У раду је размаиран њравни њоложај жене у њрвој Јуѡславији, са наїласком на њредложене реформе у Предоснови грађанској законика. Правни њоредак Јуѡславије није био јединствени, ња се њоложај жене разликовао између шест њравних њодручја. Изложен је країак њриказ сїања законодавства на њравним њодручјима са наїласком на њејовољним нормама које су захїевале реформу. Даїа је деїаљна анализа текста Предоснове којим је њредвиђена њуна њсловна сїособност жене, једнакост у наслеђивању женске и мушке деце, као и њобољшан наследноњравни њоложај надживелог брачног друга. Као недосїаїак њредлога исїакнуїо је усвајање ублаженог режима одвојених имовина, умесїо режима заједничке имовине, као и умањена родитељска њрава мајке. Као изузеци од њравила Предоснове изложени су њроблем њособног сељачког наследног њрава и њримена шеријатског њрава за муслиманску мањину. Размаїрани су и сїавови њравне теорије о начелним њиїањима њоложаја жене. У закључку је анализирана њприкладност норми Предоснове у конїтекстїу социјалних и њолиїичких њрилика у њрвој Јуѡславији.

Кључне речи: *Пословна сїособност. – Наследно њраво. – Брачни имовински режим. – Родитељско њраво.*

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

У периоду након уједињења, у Краљевини СХС није постојао јединствен правни поредак. Држава је била подељена на шест правних

* Студент мастер студија Правног факултета у Београду, email: simoilic@hotmail.com

подручја на којима је важило предратно право.¹ Правни партикуларизам је отежавао сарадњу између различитих подручја и узроковао велике проблеме приликом примене права. Због тога је нова држава започела процес унификације права – доношени су нови закони који су важили за целу земљу. У том процесу је отворено и питање положаја жене, то јест његове реформе приликом унификације грађанског права. Грађански законик за Краљевину Југославију није донет, али је 1934. године израђена Предоснова грађанског законика,² која, иако није усвојена, показује правац развоја и ставове друштва према женама у међуратном југословенском друштву.

Деветнаести и двадесети век се могу оквалификовати као период поправљања положаја жене, мада овај процес често није ишао линеарно и био је праћен бројним противречностима. У претходном периоду патријархалног друштва жена је била везана за кућне послове, а мушкарци су се бавили привредним активностима. Ова подела рада била је условљена економским, али и културолошким разлозима,³ а

- 1 Ferdo Čulinović, *Državnopravna historija jugoslovenskih zemalja XIX i XX vijeka*, Školska knjiga, Zagreb 1959, 308–311.
- 2 Предоснова грађанског законика за Краљевину Југославију, Државна штампарија Краљевине Југославије, Београд 1934. Као основа за пројекат будућег законика узет је новелирани аустријски Грађански законик из 1811. (у даљем тексту АГЗ; Општи аустријски грађански законик, *Зборник грађанских законика с царевине Југославије*, Графички завод – Титоград, Титоград 1960, 285–478). Комисија се у почетку није стриктно држала решења аустријског узора, али је касније усвојен став да се не одступа превише од аустријских решења. На прописе који су у вези са положајем жена, поред аустријског, приметан је и утицај немачког и швајцарског права. Опширније о припреми Предоснове види у: Зоран Мирковић, „Кодификовање грађанског законика нове државе и његово место у историји европских кодификација”, Борис Беговић, Зоран Мирковић (ур.), *Сјео јодина од уједињења – формирање државе и њена права*, Универзитет у Београду – Правни факултет, Београд 2020, 267–300; Vesna Radović, „Pokušaj kodifikacije građanskog prava u staroj Jugoslaviji: Predosnova građanskog zakonika za Kraljevinu Jugoslaviju”, *Radovi* 7, Sveučilište u Zagrebu / Institut za hrvatsku povijest, Zagreb 1975, 249–307.
- 3 Подела рада у патријархалној породици може се разумети у контексту прединдустријске организације производње, где су мушкарци обављали тешке физичке послове, а жене лакше, претежно кућне послове (ово не значи да су женски послови били лаки, већ само да су мање физички захтевни од мушких). Ипак, ова економска подела рада направила је једну културолошку баријеру, где су мушкарци потцењивали женске послове. Као пример потцењивања може се навести однос мушкараца у Црној Гори према преслици, коју су сматрали женском алатком. Због тога је највећа срамота била ако би неког мушкараца жена ударила преслицом. Презир према преслици као женској справи ишао је толико далеко да је сматрано нечасним за мушкараца да се бави производњом преслица. Осим према њиховом алату и пословима, овај осећај супериорности се протезао и на женину личност, па је она посматрана као инфериорно лице које треба да

њена последица је била доминација мушкараца над женама и у праву. Жене су посматране као неспособне за већину правних послова и очекивало се да њих обавља муж у њихово име; тим пре се то сматрало валидним у политичком животу. Ипак, после индустријске револуције жена добија нову улогу у подели рада. Послови у производњи све више се обављају помоћу машина, што смањује потребу за физичком снагом и омогућава женама да обављају све већи број послова једнако ефикасно као и мушкарци, а нове потребе за масовном радном снагом доводе до запошљавања све више жена. Са друге стране, жене су на већини послова испрва знатно слабије плаћане од мушкараца (без реалног утемељења разлике у заради), а још дуго је остао обичај да само жена, иако су обоје супружника запослени, обавља кућне послове. Могло би се истаћи да је временом извешан број тих послова почела да обавља индустрија или су смишљене машине које су их значајно олакшале – тако данас велики број породица више не мора да се бави производњом и конзервирањем хране, као ни производњом одеће, јер је тај посао преузела индустрија, а и кућни послови који нису нестали, попут спремања хране или чишћења, учињени су доста лакшим модерним кућним апаратима и хемијским средствима. Са друге стране, попуштање културолошких баријера које је омогућило да и мушкарци учествују у кућним пословима ишло је прилично споро (па се и дан данас у многим срединама ови послови доживљавају као женски), док економске промене које су пратиле индустријализацију више нису дозвољавале да само један од супружника ради за плату, док би се други посветио искључиво кућним пословима и подизању деце. У овом периоду долази и до све већег приступа жена образовању, те до развоја феминистичког покрета и бројних женских удружења⁴ која су имала за циљ поправљање

слуша и служи мушкараца. Јован Мијушковић, „Истраживање ванбрачног очинства по црногорском законодавству”, *Бранич*, 1–9/1929, 10–11, фн. 12.

- 4 На југословенском простору деловао је већи број женских удружења која су међусобно сарађивала. Ова удружења почела су са радом у другој половини 19. века и у почетку су се бавила хуманитарним и културним радом. Временом, после приступа међународним удружењима жена, ова удружења су почела да се залажу за поправљање правног положаја као и бирачко право за жене. За време прве Југославије ова друштва су била политички и друштвено активна, и неретко успешна у заговарању ограничених побољшања статуса жене. Види: Неда Божиновић, *Женско покретање у Србији у XIX и XX веку*, Деведесетчетврта / Жене у црном, Београд 1996, 66–78, 100–129; Мирјана Обрадовић, „Удружење универзитетски образованих жена у Југославији 1927–1941. године”, Латинка Перовић (ур.), *Србија у модернизацијским процесима 19. и 20. века – 2. положај жене као мерило модернизације*, Институт за новију историју Србије, Београд 1998, 252–262; Гордана Кривокапић-Јовић, „Друштво за просвећивање жене и заштиту њених права” – Радикали и женско право гласа после Првог светског рата”, Латинка Перовић (ур.), *Србија у модернизацијским процесима 19. и 20.*

правног и фактичког положаја жене на различитим пољима, од породичних односа, преко образовања и професионалне активности, до права гласа и учешћа у политичком животу. Сви ови фактори логично доводе што до законодавних промена, што до промене свести о положају жене код све већег дела становништва.⁵

У међуратном југословенском друштву процес промене улоге жене био је у току, али далеко од завршеног. Жена у урбаним срединама била је прилично изједначена са мушкарцем. Било јој је омогућено да се школује,⁶ као и да обавља сва занимања осим судијског и свештеничког.⁷ Приступ жена високостручним занимањима није био лак, али је њихово учешће у њима константно расло. Томе сведочи све већи број жена лекара и правника, као и повећан приступ жена техничким занимањима. Најтеже су долазиле на позиције које су носиле већи друштвени углед (познат је пример Ксеније Атанасијевић, која је успела да постане доцент на Универзитету, али и опструкције које су је пратиле по заузимању тог места).⁸ Са друге

века – 2. положај жене као мерило модернизације, Институт за новију историју Србије, Београд 1998, 299–308; Ана Столић, *Сесипре Српкиње: њојавна њокрећиа за еманиципацију жена и феминизма у Краљевини Србији*, Evoluta, Београд 2015; Ана Столић, „Између национализма и интернационализма: Српкиње на конгресима организација Међународног женског покрета до Првог светског рата”, *Историјски часопис*, 67/2018, 311–340; Јасмина Милановић, „Одбор госпођа „Књегиня Љубица” 1899–1942.”, *Историја 20. века*, 1/2015, 23–33; Ана Столић, „Грађанке и сељанке: ставови представница покрета за еманципацију жена о женама на селу почетком 20. века”, Недељко В. Радосављевић, Снежана Томић (ур.), *Село Балкана: континуитети и промене кроз историју*, Историјски институт Београд / Музеј на отвореном „Старо село” Сирогојно, Београд 2017, 179–190; Јасмина В. Милановић, *Женско друштво (1875–1942)*, Институт за савремену историју / Службени гласник, Београд 2020.

- 5 Види: Н. Божиновић, 1–130; Живојин Перић, „Човек и жена: један покушај из области женског питања”, *Архив за њравне и друшћивене науке*, књ. 4, 5–6/1922, 321–348; Estelle Freedman, *No Turning Back; The History of Feminism and the Future of Women*, A Ballantine Book, New York 2002; Ана Столић, Ненад Макуљевић (ур.), *Приватни животи код Срба у деветнаестом веку: од краја осамнаестог века до њочейка Првог светског рата*, Слио, Београд 2006; Латинка Перовић (ур.), *Србија у модернизацијским процесима 19. и 20. века – 2. положај жене као мерило модернизације*, Институт за новију историју Србије, Београд 1998; Милан Ристовић (ур.), *Приватни животи код Срба у двадесетом веку*, Слио, Београд 2007.
- 6 Види: Бранка Прпа-Јовановић, „Процеси модернизације и положај жене у Србији током XIX и прве половине XX вијека”, *Србија у модернизацијским процесима XX века*, Институт за новију историју Србије, Београд 1994, 361–365.
- 7 Поред тога, жена није могла да буде ни члан ни посетилац берзе, као ни функционер у професионалном синдикату. Ана Божић, *Положај жене у њривајном њраву*, Млада Србија, Београд 1939, 180.
- 8 Види: Дубравка Стојановић, „Жене „у смислу разумевања нашег народа”: случај жена стручњака у Србији 1902–1913”, Латинка Перовић (ур.), *Србија у мо-*

стране, овај процес је ишао доста спорије на селу. Жене су ретко школоване и углавном се нису бавиле самосталним занимањима, већ су помагале мужу у пословима и радиле кућне послове. Оваква ситуација је значајно допринела одржању патријархалне подређености жене, и отежала реформу њеног положаја – а патријархални дух био је, мада у суптилнијем појавном облику, присутан и у урбаним срединама.⁹

Правни положај жене у овом периоду је био различито уређен на различитим правним подручјима. На српском, црногорском и босанско-херцеговачком правном подручју жене су биле значајно обесправљене у односу на мушкарце, на хрватско-славонском и словеначко-далматинском подручју положај жене био је повољнији, али далеко од једнаког са мушкарцима. Најбољи положај жене су имале у војвођанском правном подручју.

Као што се види, процес еманципације жена у Краљевини Југославији био је у току, али далеко од потпуног изједначења жена са мушкарцима. У том тренутку било је веома значајно како ће се законодавство поставити према том процесу. Законодавство није могло њиме потпуно управљати, али га је свакако могло значајно убрзати или успорити. Пошто је постало извесно да жене скоро неће бити изједначене у јавном праву (јер нису добиле право гласа)¹⁰ отворило

дернизацијским процесима 19. и 20. века – 2. положај жене као мерило модернизације, Институт за новију историју Србије, Београд 1998, 239–251.

- 9 Положај жене у земљорадничком staleжу био је економски најнеповољнији, јер је радила у корист оца или мужа. Жене из ове друштвене класе, због лоше економске ситуације као и због слабе просвећености, нису биле активне у покрету за права жена. У класи мануелних радника (која је претежно живела у урбанијим насељима) положај жене био је доста бољи, иако и даље неједнак са мушким. Жене су најчешће радиле и имале своју зараду, која је била мања од зараде мушкарца и којом је могао располагати муж, као старешина куће. Ниво образовања у овом друштвеном слоју био је знатно виши од жена на селу. Припаднице ове друштвене класе биле су веома активне у заговарању изједначења жена и мушкарца. Трећу класу чиниле су жене интелектуални радници. Оне су такође претежно живе у урбаним насељима, и ниво просвећености у овом друштвеном слоју био је веома висок. Оне су, заједно са мануелним радницама, биле најактивније у борби за једнак положај са мушкарцима. А. Божић, 177–178. Види: Момчило Исић, „Дете и жена на селу у Србији између два светска рата”, *Жене и деца – 4. Србија у модернизацијским процесима XIX и XX века*”, Хелсиншки одбор за људска права у Србији, Београд 2006, 131–159.
- 10 Право гласа није признато женама, али оно уставима није било ни ограничено на мушкарце. Уместо тога остављено је да се питање женског гласа реши у будућности законом. (чл. 70. Устава Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, *Устави и владе Кнежевине Србије, Краљевине Србије, Краљевине СХС и Краљевине Југославије*, Нова књига, Београд 1988; чл. 55. Устава Краљевине Југосла-

се питање њиховог положаја у приватном праву. Питање положаја жене био је отворено од самог стварања нове државе, а конкретизовано је објављивањем Предоснове грађанског законика 1934. године. Овај проблем привукао је много пажње јер је положај жене, посебно у Србији, био веома лош и захтевао хитне реформе. Женска удружења заговарала су реформе, али у томе нису остала сама. Правничка заједница, посебно српска, радила је активно на реформи, и осим бројних појединачних радова, веома значајни су били Први и Трећи конгрес правника Краљевине Југославије. На Првом конгресу правника у Београду 1925. разматран је положај жена при законском наслеђивању. После обимне расправе, у којој је велика већина правника изнела аргументе у корист изједначења, донета је резолуција којом се предлаже изједначење мушких и женских сродника у интестатском наслеђивању. Код наслеђивања (малих и средњих) сеоских поседа, и евентуално занатских или индустријских производних предузећа којима би претила опасност од цепања, резолуција предлаже посебна правила, али захтева да она буду израђена по принципу једнакости и посебну пажњу скреће на установу права откупа.¹¹ Овде је отворено највеће спорно питање – тј. сукоб између једнаког наслеђивања жена и проблема распарчавања сеоског поседа, а као решење предложено је право откупа. Следећа битна расправа десила се на Трећем конгресу правника у Сарајеву 1927. године, на коме је разматран правни положај жена у брачном, имовинском и наследном праву. Конгрес је донео резолуцију којом предлаже да се приватноправни положај жене уреди на основу равноправности, да се не ограничава пословна способност жене у браку, да се удовици да право избора између наследног права или права на издржавање, а предлаже се и да преживели брачни друг има свакако право на нужно издржавање из заоставштине, ако му оно недостаје.¹² Када је 1934. Министарство правде објавило Предоснову грађанског законика, расправа о правном положају жене постала је део расправе о новом законик у. Упућен је велики број умесних примедби на рачун Предоснове, што сведочи о заинтересованости правничке јавности за женско питање.

вије, *Устави и владе Кнежевине Србије, Краљевине Србије, Краљевине СХС и Краљевине Југославије*, Нова књига, Београд 1988.)

- 11 Споменница Првог конгреса правника Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, Удружење правника, Београд 1926, 136.
- 12 Додатак споменници Трећег конгреса правника Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца у Сарајеву, *Priručnički odbor Trećeg kongresa pravnika, Sarajevo 1928*, 92–93.

2. ПРАВНИ ПОЛОЖАЈ ЖЕНЕ ПО ПРАВНИМ ПОДРУЧЈИМА

Да би се исправно разумела решења Предоснове и дискусије које су вођене у теорији, требало би обратити пажњу на дотадашњи правни положај жене, који је значајно одређивао правац будуће реформе. Овде ће бити дат сажет приказ стања законодавства са нагласком на нормама које је требало реформисати.¹³

а) Хрватско-славонско правно подручје. На овом правном подручју важио је Аустријски грађански законик (АГЗ) у стању пре тзв. ратних новела. Жена је имала потпуну пословну способност, без обзира на то да ли је била удата или није. На овом правном подручју важио је мађарски Трговачки закон према коме женама за стицање статуса трговца није била потребна сагласност мужа.¹⁴ Жене нису могле бити тутори или старатељи (чл. 192), изузетак су мајке или баке, које су могле бити старатељи својој деци и унуцима (чл. 198), али би им се у том случају обавезно постављао помоћни тутор (чл. 211). Жене нису могле да буду сведоци тестаментa (чл. 591, 597). Закон је предвиђао да је муж глава породице, да он управља домаћинством (91), да има право да заступа жену (1034, 1238), као и да управља њеном имовином (1238). Предвиђен је режим одвојених имовина, а АГЗ је прихватио и муцијанску претпоставку према којој се сматрало да имовина у поседу жене припада мужу све док жена не докаже власништво (1237). У наследном праву није прављена разлика између мушких и женских сродника. Надживели брачни друг, поред деце оставиоца, имао је право на уживање четвртине заоставштине, а ако је имао троје или више деце, онда је имао право уживања на једнаком делу као и деца. Надживели брачни друг имао је само право уживања, својину над његовим делом имала су деца (чл. 757). Ако иза оставиоца нису остали потомци, надживели брачни друг добијао је једну четвртину заоставштине поред осталих законских наследника (чл. 758). Ако није било ни осталих законских наследника, брачни друг је добијао целу заоставштину у својину (чл. 759). У задружном праву жене су могле бити кућегосподари (домаћини), а и при деоби задруге добијале би исти део као и мушкарци.¹⁵

13 За детаљан приказ стања законодавства по правним подручјима види: Bertold Eisner, „Privatnopravni položaj žene po današnjem pravu Jugoslavije i njegovo uređenje u jedinstvenom Građanskom zakoniku za Jugoslaviju”, *Сјоменица Мауровићу*, прва књига, Глобус, Београд 1934, 325–419.

14 А. Божић, 147.

15 В. Eisner, „Privatnopravni položaj žene”, 345.

б) Словеначко-далматинско правно подручје. На овом правном подручју важио је новелирани АГЗ. Новелама је укинута неспособност жене да буде старатељ или тотор (чл. 192, 281). Укинута је и неспособност жене да буде сведок тестаментa (591). На овом подручју трговина је била регулисана аустријским Трговачким законом који је жени стицање статуса трговца условљавао пристанком мужа. Побољшан је положај надживелог брачног друга у законском наслеђивању, поред десцендената он је добијао четвртину заоставштине у својину, а поред асцендената добијао је половину. За потомке деда и баба није важило право представљања, па би надживели брачни друг преко своје половине добио и део који би припао преминулим дедама и бабама (чл. 757). Надживелом брачном другу припадале су и покретне ствари домаћинства, као прелегат (чл. 758), а дато му је и право на пристојно издржавање као компензација за нужни део (чл. 796).

в) Војвођанско правно подручје. На овом правном подручју важило је мађарско обичајно право, уз неколико посебних закона.¹⁶ Жена је имала пуну правну и пословну способност. Стицање статуса трговца није било условљено пристанком мужа.¹⁷ Жене нису могле бити старатељи и тотори, осим мајке и бабе, које су могле бити тотори својој деци, и супруге, која је могла бити старатељ свом мужу.¹⁸ Имовина коју су поседовали супружници пре закључења брака била је одвојена, али је за имовину стечену за време брака важио режим заједничке тековине.¹⁹ Муџијанска претпоставка се признавала у извесним границама.²⁰ У наследном праву није било разлике између мушких и женских наследника. Мађарско наследно право је чак и привилеговало жене јер су се удовици признавала посебна права према мужевљевој заоставштини која нису била признавана надживелом мужу (удовичко право уживања и удовичко наслеђивање).²¹

г) Србијанско правно подручје. На овом подручју важио је Српски грађански законик из 1844. године (СГЗ).²² Неудата жена

16 *Ibid.*, 348.

17 А. Божић, 147.

18 В. Eisner, „Privatnopravni položaj žene”, 349.

19 *Ibid.*, 350–351.

20 *Ibid.*, 351.

21 *Ibid.*, 353–354.

22 Грађански законик за Краљевину Србију, *Зборник грађанских законика сйаре Јуџославије*, Графички завод – Титоград, Титоград 1960, 153–268. Детаљније о положају жене и породици у Српском грађанском законнику види: Живојин Перић, „Жена у Српском грађанском законнику”, *Архив за правне и друшћивене науке*, књ. XVI (XXXIII), 1/1928, 6–31; Марија Драшкић, Олга Поповић-Обрадо-

и удовица биле су потпуно пословно способне и изједначене са мушкарцима. Жена у браку имала је тежу судбину, чланом 920. СГЗ-а она је изједначена са малолетницима, па јој је за пуноважност правних послова било потребно одобрење мужа.²³ Стицање статуса трговца било је условљено пристанком мужа.²⁴ По оригиналној верзији СГЗ-а жене нису могле бити сведоци тестаментa (чл. 446), али је овај пропис укинут заједно са укидањем тестаментa пред сведоцима Законом од 24. маја 1911. Жене нису могле бити старатељи, изузетак је мајка која је могла да буде старатељ свом детету (чл. 21. Закона о старатељству).²⁵ Положај жене у старатељству је побољшан 1921, жене су могле бити старатељи исто као и мушкарци, са ограничењем да је удатој жени било потребно одобрење мужа.²⁶ СГЗ је прихватио режим одвојених имовина брачних другова, муж је имао и право управе над женином имовином док жена томе не приговори (чл. 771). Српско право није познавало муџијанску претпоставку.²⁷ Спорно је било да ли је имовина коју би жена стекла за време брака била њено власништво или власништво мужа.²⁸ СГЗ не предвиђа обавезу сродника жене да јој при удаји

вић, „Правни положај жене према српском Грађанском законуку (1844–1946)”, Латинка Перовић (ур.) *Србија у модернизацијским процесима 19. и 20. века 2*, Институт за новију историју Србије, Београд 1998, 11–25; Војислав Станимировић, „Снага обичаја – породица у српском Грађанском законуку између старог и новог”, М. Полојац, З. Мирковић, М. Ђурђевић (ур.), *Српски грађански законик – 170 година*, Универзитет у Београду – Правни факултет, Београд 2020, 145–165.

- 23 „Удата жена не може без одобрења свога мужа закључити не само теретни правни посао, него ни посао добротин ... овде је удата жена неспособнија од малолетника од седме до двадесет прве године, јер такви малолетници могу да приме поклон и без одобрења својих заступника...” Живојин Перић, *Лично брачно право по српском Грађанском законуку*, Геца Кон, Београд 1934, 81–82; „Ограничење пословне способности удате жене ишло је још даље него ограничење пословне способности малолетника. Док малолетник који је навршио 7 година може по чл. 533. СГЗ-а сам закључити правне послове који му иду на корист, којим се дакле не обавезује, не може жена ни такве послове без одобрења мужа закључивати”, В. Eisner, „Privatnopravni položaj žene”, 357.
- 24 Чл. 3. Законика трговачког за Књажеводство Србију, <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/publications/view/3310>, приступљено 15. маја 2020.
- 25 Закон о старатељству, *Грађански законик Краљевине Србије са крајњим објашњењима од др Лазара Марковића*, Геца Кон, Београд 1921, 62.
- 26 Ж. Перић, „Жена у Српском грађанском законуку”, 12; М. Драшкић, О. Поповић-Обрадовић, 16.
- 27 В. Eisner, „Privatnopravni položaj žene”, 359.
- 28 В. Eisner, „Privatnopravni položaj žene”, 359. Став да члан 121. СГЗ-а по ком све што малолетници под очинском влашћу зараде припада оцу аналогно важи и

обезбеде мираз,²⁹ мада је у теорији заступано схватање да ова обавеза постоји без обзира на то што није изричито наведена у закону.³⁰ Положај жене био је јако лош у наследном праву. Уколико би било мушких наследника, они би искључивали жене из наследства. Њима би припадало само право на уживање, издржавање, снабдевање и пристојно удомљење (чл. 397). Чак су и мушке парентеле искључивале женске.³¹ Надживели брачни друг није имао наследно право над имовином преминулог брачног друга, осим ако није било крвних сродника ни из једне од шест парентела (чл. 408). Удовици је припадало право уживања мужевљеве заоставштине, уколико је било десцендената заједно са њима, при чему је свако имао право на једнак део; ако није било десцендената онда је имала уживање на целој заоставштини до смрти (чл. 412–415). Положај жене у задрузи био је изразито лош. Жене које су живеле у задрузи нису биле задругари, оне нису улазиле у задружни савет нити су имале удео у принови и приплоду.³² У законском наслеђивању у задрузи правила су била веома неповољна по жене. Мушкарци су искључивали жене, па ако су имале браћу, жене нису наслеђивале. У случају

за жене заступао је и Живојин Перић. По том ставу, све што удата жена стекне власништво је мужа, осим ако су то другачије регулисали брачним уговором. Ж. Перић, *Лично брачно право*, 90; исто види Живојин Перић, „Један нов рад на кодификацији права”, *Архив за правне и друштвене науке*, књ. 10, 6/1911, 442; Супротан став, да је имовина коју жена стекне сопственим радом њено власништво, заступао је Михајло Јовановић, види: Михајло Јовановић, „Положај жене у брачном, имовинском и наследном праву”, *Сјоменица за 3. главну скупштинину Конгреса правника Краљевине Срба, Хрватиа и Словенаца*, Стални одбор конгреса, Загреб, 127, 160. Овај спор произишао је из неодређености члана 771. СГЗ-а по питању имовине стечене у браку.

29 О миразу у Србији и Југославији и општем положају жене види: Војислав Станимировић, *Брак и брачна давања*, Правни факултет Универзитета у Београду / Службени гласник, Београд 2006.

30 Сам законски текст није предвидео ову обавезу, али се она изводила екстензивним тумачењем других норми. Нпр: „У нашем законнику то није изричито казано, као у аустријском, али дужност родитеља (оца и матере), да уз своје кћери даду пристојан мираз, сходно своме имовном стању, потиче из обавезе родитеља, да све оно чине, што ће учинити њихову децу срећном и задовољном, поштенном и за будућност обезбеђеном (чл. 115. грађ. зак)”, Драгољуб Аранђеловић, *Неколико речи о миразу, сиреми и удомљењу по нашем Грађанском законнику; О одговорности државе и чиновника према тирећим лицима за штећу, коју чиновник учини у вршењу званичне дужности*, Геца Кон, Београд 1912, 5. Треба само приметити да је по Аранђеловићевом схватању та обавеза постојала само за оца и мајку и није се протезала на даље сроднике.

31 В. Eisner, „Privatnopravni položaj žene”, 360.

32 *Ibid.*, 363.

да оставилац није имао мушке деце, женска деца су по оригиналном тексту имала само право на издржавање и пристојну удају (чл. 529).³³ Та неправда, да женско дете из очевог наследства искључује и најдаљи сродник, требало је да буде ублажена изменом законика од 28.11.1859. којом је женској деци признато наследно право (наравно, уколико није било мушке деце), али је задрузи дато право да део наследства који се састоји од непокретности исплати у новцу, по процени вештака. Ипак, судска пракса је рестриктивно тумачила ову измену и, позивајући се на чињеницу да жене нису задругари, ускраћивала им наследно право.³⁴ Уколико би женском детету било признато наследно право иза оца, наишло би се на други проблем – веома ниску процену вештака, који су намерно умањивали вредност наследства како би сачували задружну имовину. Удовица није имала наследно право иза мужа, већ само право уживања (чл. 523). Мајку или рођену сестру задругара из наследства искључивао је чак и најдаљи рођак задругар.³⁵

д) На црногорском правном подручју породично и наследно право није било кодификовано па је важило обичајно право. Жена која не живи у задружној породици имала је начелно пуну пословну способност (чл. 10. и 13. црногорског Општег имовинског законика из 1888. године,³⁶ у даљем тексту ЦИЗ). Жена је била начелно слободна да располаже својом имовином, осим уговора о поклону, за који је морала имати одобрење мужа, које није било неопходно једино за поклоне укућанима и родбини, које је могла слободно да даје и прима (чл. 483, 509, 690, 708. ЦИЗ-а). Иако закони нису ограничавали пословну способност жене (осим поклона), треба нагласити да је у Црној Гори важило и некодификовано обичајно право, које је признавало власт мужа над удатом женом и ограничавало јој располагање имовином међу живима пристанком мужа.³⁷ За случај смрти жена је могла слободно располагати (чл. 49. Даниловог законика).³⁸ За бављење трговином жени је било потребно одобрење оца или старатеља уколико није била удата, а уколико је била удата, одобрење

33 В. Станимировић, *Брак и брачна давања*, 211.

34 *Ibid.*, 220.

35 Ж. Перић, „Жена у Српском грађанском законуку”, 28.

36 Општи имовински законик, *Зборник грађанских законика сѣаре Јујославије*, Графички завод – Титоград, Титоград 1960, 13–151.

37 М. Драшкић, О. Поповић-Обрадовић, 18.

38 Законик Данила Првог, https://www.rastko.rs/rastko-cg/povijest/knjaz_danilo-zakonik_c.html, приступљено 23. јула 2020.

мужа.³⁹ Жене нису могле бити тутори нити старатељи, осим сопствене деци (чл. 691. ЦИЗ-а). У наследном праву мушки наследници искључивали су женске из наслеђа (чл. 53. Даниловог законика). Ако је било мушких наследника, женама је припадало само право да живе у очевој кући и да добију мираз приликом удаје (чл. 53. Даниловог законика). Мушке лозе су такође имале предност у односу на женске.⁴⁰ Удовица је имала право уживања целокупне мужевљеве имовине до смрти или преудаје, а кад се преуда добијала је отпавнину.⁴¹ У кућној задрузи жене су имале својство задругара као и мушкарци (чл. 695. ЦИЗ-а). Приликом деобе имале су право на једнак удео као и мушкарци.⁴² Жена је могла бити кућни домаћин (старешина).⁴³ У оквиру текућих послова, ако није било другог заступника, могла је удата жена да склапа послове о покретним стварима (чл. 690. ЦИЗ-а). Женски члан куће могао је слободно располагати својим личним имањем, осим удате жене којој је била потребна сагласност мужа (чл. 640. ЦИЗ-а). Пошто је задружна имовина била колективно власништво, није било наслеђивања.⁴⁴

ђ) На босанско-херцеговачком правном подручју претежно је важио АГЗ⁴⁵ у стању од пре новела.⁴⁶ Трговачко право било је, такође, регулисано аустријским прописима, па се за стицање статуса трговца тражио пристанак мужа. Породично и наследно право било је регулисано за муслимане прописима шеријатског права, а за немуслимане обичајним правом немуслиманских верских заједница.⁴⁷ Регулација АГЗ-а у стању од пре новела изложена је у делу о хрватско-славонском правном подручју. Правила шеријатског права биће обрађена у посебном поглављу, с обзиром на то да је било предвиђено да шеријатско право важи и поред будућег грађанског законика, као верско право за муслиманску мањину.

39 Вукашин Вукашиновић, „Имовинско-правни статус женске у Црној Гори”, *Архив за љравне и друштвене науке*, књ. 46, 1/1934, 13.

40 В. Eisner, „Privatnopravni položaj žene”, 366.

41 *Ibid.*, 366.

42 *Ibid.*

43 *Ibid.*

44 *Ibid.*, 367.

45 Иако је АГЗ важио као супсидијарни извор права, судови су по правилу примењивали правила АГЗ-а, а не важеће прописе из отоманског периода. В. Eisner, „Privatnopravni položaj žene”, 368.

46 Бертолд Ајзнер, „О опћем грађанском праву у Босни и Херцеговини”, прештампано из *Архива за љравне и друштвене науке*, Београд 1920, 9.

47 В. Eisner, „Privatnopravni položaj žene”, 368.

3. РЕГУЛАТИВА И РЕФОРМЕ У ПРЕДОСНОВИ

3.1. Општи правни положај жене

а) **Пословна способност** – члановима 17. и 18. Предоснове изричито је прописано да пол не утиче на правну и пословну способност. Ни ступање у брак није више ограничавало пословну способност жене, чиме је она потпуно изједначена са мушкарцима. Ово је значајан напредак у односу на претходно стање у Србији и Црној Гори, где је удата жена била у горем положају од малолетника, јер јој је за сваку правну радњу било потребно одобрење мужа.⁴⁸ Једини изузетак од овог правила био је члан 233, који је прописивао да је удато-ј жени за примање штитништва (старатељства) потребан пристанак мужа. Потпуна пословна способност жене проширена је и на трговачко право, па жени за стицање статуса трговца није била потребна сагласност мужа.⁴⁹

б) **Усвојење** – чланом 219. предвиђено је да је за усвојење малолетног детета потребна само сагласност брачног оца. Сагласност мајке и старатеља тражи се само у случају ако оца нема. Ова одредба је са правом критикована. Сава Шапчанин је указивао на то да је недопустиво узети дете од мајке, за коју је највише везано, без њеног пристанка и упозорио да муж ово право може злоупотребити како би шиканирао жену. Своју критику овог члана он завршава опаском да је чак и Српски грађански законик, који је прилично запостављао жене, тражио пристанак оба родитеља (чл. 141. СГЗ-а), те да се пристанак оба родитеља тражи и у упоредном праву (наводи немачко, швајцарско и француско право као пример).⁵⁰

в) **Старатељство (штитништво)** – жене су могле бити старатељи исто као и мушкарци⁵¹ (чл. 231–232). Овим би се укинула ограни-

48 Ово је било у складу са трендом европских законодавстава да се жени да пуна пословна способност у случају да је није имала. А. Божић, 113–117. Тридесетих година на простору Европе жена у браку је била пословно неспособна само у Белгији, Шпанији и на територији предратне Србије (пошто је у Румунији добила пословну способност 1932). Драгољуб Аранђеловић, „Реформа пословне способности удате жене по француском и нашем грађанском законнику”, *Архив за правне и друштвене науке*, књ. 45, 2/1934, 90.

49 Види: Трговачки закон за Краљевину Југославију, Геца Кон, Београд 1937.

50 Сава Шапчанин, *Неколике примедбе на предоснову Грађанског законика за Краљевину Југославију*, Напредак, Београд 1937.

51 „И жене могу бити таторице туђе дјече – према захтјеву времена”, Ivan Maurović, *Izvjestaj o Predosnovi građanskog zakonika za Kraljevinu Jugoslaviju*, St. Kugli, Zagreb 1934, 24.

чења на подручјима на којима је важио неновелирани АГЗ и српски Законик о старатељству. Једино преостало ограничење прописано је чланом 233: да је удатој жени за примање штитништва (старатељства) потребан пристанак мужа,⁵² осим ако је у питању њено рођено дете или ако муж није у могућности да да одобрење (због душевне болести, слабоумности, непознатог боравишта или раставе од стола и постеље). У комисији за израду законика постојао је предлог Живојина Перића и Драгољуба Аранђеловића да се круг лица за које се није тражио пристанак мужа прошири и на ближе сроднике (нпр. децу рођеног брата или сестре), али тај предлог није усвојен.⁵³ Постојање овог ограничења правдано је сврхом брака. У теорији је постављено питање да ли би у случају злоупотребе права мужа, суд могао дати пристанак уместо њега. На ово питање теорија је дала негативан одговор – пристанак мужа сматрао се незамењивим.⁵⁴

Једна мала погодност за жене (мада, истовремено, и норма која је подвлачила неједнакост полова) била је норма по којој се жене не би могле принудити да се против своје воље приме штитништва, изузимајући мајку и бабу (чл. 235).

г) Жене су могле бити сведоци при последњим наредбама – тестаментима (чл. 626–629).

3.2. Положај жене у браку

Правна наука између два рата гледала је на брак као на заједницу људи која би требало да почива на консензусу. Истина, они су сматрали да одређена права супружника морају бити ограничена, али само у интересу брака. Стара идеја мужевљеве власти над женом постала је неприхватљива, више се није могло правдати да жена мора да беспоговорно слуша мужа. Међутим, поставило се питање шта да се ради у случају кад се између супружника не постигне консензус, ко би онда требало да одлучи. Правна наука и даље је давала то право мужу. Он је и даље био глава породице и имао је право да управља својим домаћинством. Ипак, то његово право је смањено, он је и даље доминантан у руковођењу породицом, али његово право да наређује ограничено је искључиво на послове везане за домаћинство, дакле оно није обухватало женин лични живот.

52 *Ibid.*, 24–25.

53 Живојин Перић, *Образложење §§ 1–319 Предоснове грађанској законика за Краљевину Југославију*, Министарство правде, Београд 1939, 301.

54 *Ibid.*, 299–300.

Предоснова је одредила да је лице женског пола способно ступити у брак по навршеној петнаестој години (чл. 108). Било је предлога да се ова граница подигне на шеснаест година, али су друштвене прилике биле такве да су се девојке удавале веома младе, па је упитно колико би се такав пропис поштовао.⁵⁵

Предоснова је прописала заједничка и посебна права и дужности супруга. Тако обоје супружника морају вршити брачну дужност, бити једно другом верни и пристojно се један према другом опходити (чл. 147).

Посебна права и дужности мужа – одређена су чланом 148. Муж је одређен као глава породице, и као такав он има право да саобразно сврси брака управља целокупним животом своје породице. Статус главе породице даје мужу право управљања породицом, које не подразумева личну власт над женом.⁵⁶ Суштина овог права је у томе да уколико не постоји споразум између супружника о неком питању у вези са породицом, одлучујућу реч има муж.⁵⁷ Са друге стране, муж је обавезан да издржава жену сразмерно свом имовном стању. Обавеза издржавања није била условљена недостатком сопствених средстава, муж је био дужан да издржава жену без обзира на њено материјално стање.⁵⁸ Поред тога, прописана је и дужност мужа да заступа жену у свим приликама. Ова последња одредба није прецизна. Она је сигурно у вези са чланом 1018, али ни он није јасан. Пошто је жена потпуно пословно способна, није јасно у којим приликама је муж може заступати, да ли му је потребно пуномоћје и може ли жена да му ускрати то право.⁵⁹

55 Иво Милић, „Положај жене у брачном, брачно–имовинском и наследном праву”, *Споменица за 3. главну скупштинину Конгреса њравника Краљевине Срба, Хрватиа и Словенаца*, Стални одбор конгреса, Загреб 1927, 192.

56 Предоснова је преузела ублажено решење које даје предност мужу, али било је заговарано и да се муж и жена потпуно изједначе и по статусу у породици и по обавези међусобног издржавања, па да све одлуке доносе консензусом. А. Божић, 186–187.

57 Ж. Перић, *Образложење*, 132–134.

58 *Ibid.*, 135–136; У случају развода брака жена би и даље имала право на издржавање у случају да није крива за развод. И у овом случају није било потребно да жена нема сопствене имовине, али би се при одређивању висине издржавања, до извесне границе, водило рачуна о личним приходима жене. *Ibid.*, 211–212.

59 Овакав пропис би могао и неисправно да се тумачи као власт мужа над женом, зато је предлагано његово прецизирање или брисање дела по ком муж има право да заступа жену. Види: Čedomir Marković, „Predosnova građanskog zakonika za Kraljevinu Jugoslaviju”, *Spomenica Dolencu, Kreku, Kušeju i Škerlju*, Jugoslovenska tiskara, Ljubljana 1936, 321–322; Bertold Eisner, Mladen Pliverić, *Mišljenja o*

Посебна права и дужности жене – одређена су чланом 149. Жена узима породично име свога мужа, поред ког је могла додати и своје.⁶⁰ Она је дужна да живи са њим у његовом пребивалишту⁶¹ (посебно одређено у чл. 24). Ове обавезе могла се ослободити једино ако би се доказало да је мужев избор пребивалишта представљао злоупотребу права. Ипак, фактички значај ове норме није био велики, јер суд није могао да принуди жену да живи код мужа, могао је само да нареди световним и духовним властима да саветују жену да се врати мужу.⁶² Повреда ове обавезе могла је да има две последице: а) да буде повод за бракоразводну парницу и б) управна власт могла је да одбије издавање путне исправе жени у случају да јој муж није одобрио путовање у иностранство.⁶³ Поред презимена и пребивалишта, жена је у старим законима имала обавезу и да узме држављанство мужа. У Предоснови то питање није регулисано, а у посебном закону о држављанству жени која се удала за југословенског држављанина био је остављен избор да ли ће узети југословенско држављанство или ће задржати своје.⁶⁴

Жена је дужна и да према својим могућностима помаже мужу у газдинству и привређивању. Уколико то захтева домаћи ред, дужна је извршавати његове наредбе и старати се да их и други извршавају⁶⁵ (мисли се на децу). Трошкови брака примарно су падали на мужа⁶⁶ – он је био дужан да издржава и жену и децу. Ипак, у слу-

Predosnovi građanskog zakonika za Kraljevinu Jugoslaviju, Pravničko društvo, Zagreb 1937, 147–148; В. Eisner, „Privatnopravni položaj žene”, 409.

60 Решење преузето из Закона о личним именима из 1929. Ж. Перић, *Образложење*, 136; Ово решење било је критиковано као неодговарајуће и несавремено. Види: Додатак споменици Трећег конгреса правника, 91; А. Божић, 188.

61 Види: Ж. Перић, *Образложење*, 46–47, 136–137.

62 Свест о томе постојала је и код становништва, што се види и из молбе коју је један незадовољни супруг позивајући се на чл. 110. СГЗ-а, упутио властима, тражећи да супругу која је отишла од њега изгрде и посаветују да се њему врати. Александра Вулетих „Брачна политика у Кнежевини Србији. Између традиционализма и модернизма”, *Историјски часопис*, књ. 47, 2008, 293. Види исто: Ж. Перић, *Лично брачно право*, 65–67; Stanko Lapaјne, „Pravni položaj supruge u bračnome, imovinskome i nasljednome pravu”, *Споменица за 3. главну скупштинску Конференцију правника Краљевине Срба, Хрватина и Словенаца*, Стални одбор конгреса, Загреб 1927, 176.

63 Ж. Перић, *Лично брачно право*, 66–67.

64 *Ibid.*, 64.

65 „Само уколико то захтева домаћи ред ... иначе не”, Ж. Перић, *Образложење*, 137.

66 Било је и предлога да и жена буде обавезна да сноси трошкове брака. Пошто су бракови у којима жена доноси мираз мужу били све ређи, а случајеви где је жена имала приходе од самосталног занимања све чешћи, било је потребно

чају да муж нема имовине и постане неспособан за привређивање, жена је била дужна да га издржава сразмерно свом имовинском стању (чл. 149. ст. 2).⁶⁷

Жена је имала право да у старању о текућим потребама заступа мужа (чл. 150. ст. 1).⁶⁸ Њени послови обавезују мужа, осим у случају кад жена прекорачи границе примерене околностима. Ово право жене муж је могао ограничити или одузети ако би га жена злоупотребљавала или ако би се показало да је неспособна да га врши (чл. 150. ст. 2).⁶⁹ Ово правило унето је у Пројекат законика као ублажење мужевљеве власти, али реално сагледано, са позиције једнакости полова, ова одредба није била исправна. Боље би одговарао пропис у ком би се и у овом случају тражила сагласност оба брачна друга.⁷⁰

3.3. Права и дужности родитеља према деци

У погледу односа према деци Предоснова је најмање пратила савремене тенденције. У европским законцима у то доба појавила се идеја родитељског права, које би имала оба родитеља, а такво решење је предлагано и за будући југословенски законик.⁷¹ И у том систему отац је имао примарну улогу у подизању и васпитавању детета, али је и мајка имала одређена права и дужности уз или после њега. Редактори Предоснове остали су на старом решењу АГЗ-а, који је сву власт над дететом давао оцу (под утицајем института очинске власти

да жена на други начин олакша економске терете брака. В. Eisner, М. Pliverić, *Mišljenja o Predosnovi*, 149–150.

67 Види: Ж. Перић, *Образложење*, 137–138; у случају развода за који би жена била крива, мужу је припадало право на издржавање и после престанка брака, под условом да су били испуњени услови за издржавање у тренутку развода брака и да су наставили да постоје и даље. *Ibid.*, 213.

68 *Ibid.*, 138–139.

69 Ајзнер истиче да ово право губи на вредности ако се жени не да заштита од неоправданог одузимања или ограничавања овог права, те да жени треба дати судску заштиту у таквим случајевима. В. Eisner, „Privatnopravni položaj žene”, 411.

70 А. Божић, 188. Ова норма преузета је из чехословачког Пројекта грађанског законика. Право жене да заступа мужа у текућим пословима није било предвиђено текстом АГЗ-а, али је судска пракса стајала на становишту да и у аустријском праву постоји такво овлашћење.

71 За такво решење се на трећем Конгресу правника заложио Драгутин Јанковић наводећи да „Треба да отпадне питање очинске власти, а на мјесто тога да се ријеша питање одношаја матере према дјечи, дакле питање родитељске власти”, Додатак споменици Трећег конгреса правника, 91; исто је предлагао и Б. Ајзнер, види: В. Eisner, М. Pliverić, *Mišljenja o Predosnovi*, 198–199, 243–244.

из римског права).⁷² Због тога су норме које се односе на однос родитеља и деце подељене у два наслова, први је уређивао заједничка права и дужности родитеља, а други посебна права оца.

Заједничка права и дужности родитеља – одређена су члановима 177–183. Родитељи су дужни да своју брачну децу пристојно издржавају и васпитају (чл. 177).⁷³ Нејасно је зашто је Предоснова ово право и дужност ограничила на брачну децу. Ова обавеза родитеља налагала им је да омогуће својој деци телесни и духовни развој и да им обезбеде наставу о религији и корисним знањима. Спорна је била обавезност религијског васпитања и образовања, да ли су родитељи били дужни да одгајају децу искључиво у духу неке признате религије⁷⁴ и шта би атеисти требало да раде по том питању. Упитна је била и уставност дела одредбе о религијском васпитању.

Закон је у одређивању права и дужности родитеља направио поделу рада између оца и мајке. Тако је отац био поглавито дужан да издржава своју децу док она сама себе не могу издржавати. Мајка је, са друге стране, била превасходно задужена за старање о нези тела и здрављу детињем (чл. 178). Отац је дужан да сноси трошкове васпитања детета и кад су родитељи растављени раставом од стола и постеле или разводом, без обзира на то код кога се дете налази (чл. 179). У случају да отац не може да издржава децу, та дужност прелази на мајку (чл. 180).⁷⁵

Спорно је било тумачење члана 181, који одређује да родитељи имају право споразумно руководити поступцима своје деце. Деца су

72 Ово је признао и Ж. Перић у Образложењу, наводећи да је Предоснова преузела решење свог изворника (АГЗ-а), уз то дајући преглед упоредног права из ког се јасно види да је у свим осталим (релевантним) правима на неки начин признато мајци право да врши родитељско право. Ж. Перић, *Образложење*, 230–231. Овако лош положај мајке био је критикован. Аутори су са правом указивали на то да мајка обавља више послова око детета и да је уз то почетком XX века најчешће подједнако финансијски учествовала у одгајању детета, па није било праведно да се скоро сва права над дететом доделе оцу. А. Божић, 192. Овако заостало решење вероватно је последица политике Приватно-правног одсека да се што мање одступа од изворног текста АГЗ-а.

73 „Родитељи су дужни да своју брачну децу пристојно издржавају и васпитају. Овамо спада нарочито дужност, да се старају о њиховом животу и здрављу, да развијају њихове телесне и душевне способности и да наставом у религији и корисним знањима положе темељ будућој децјој.”

74 У овој одредби може се видети претеча модерног права родитеља да васпитају своју децу према својим моралним и верским уверењима, с тим да је ово право овде и обавеза, да је ограничено на признате религије и да је васпитање у атеистичком духу по тексту закона било (вероватно) забрањено.

75 Ж. Перић, *Образложење*, 227–228.

дужна да слушају и поштују родитеље. Спорно је шта је законодавац сматрао споразумним руковођењем. Неки аутори сматрали су овај члан контрадикторним са прописима о очинској власти.⁷⁶ С обзиром на место ове одредбе, као и на уређење очинске власти у наредним параграфима, овај пропис би требало уже схватити. Тако би руковођење које треба да буде споразумно требало да се односи на свакодневне поступке и активности детета, док значајнији поступци и одлуке набројани у прописима о очинској власти остају у искључивој вољи оца.

Деца добијају породично име свога оца (чл. 183). У међуратном периоду подразумевано је да ће дете носити очево презиме.⁷⁷ Мајчино презиме обично су носила ванбрачна деца и уз њега је по правилу ишла стигма, па су и женска друштва заговарала да се ванбрачној деци да очево презиме. Ипак, није постојао разлог да се императивном нормом потврди тај обичај. Одредба да родитељи споразумно дају презиме детету била би више у духу грађанског права.⁷⁸

Посебна права оца – одређена су члановима 184–190. Отац као глава породице има очинску власт⁷⁹ над својом децом. Он је дужан да заступа своју малолетну децу (чл. 184). Очинска власт садржи и право оца да одабере занимање за које ће васпитавати дете. Ово право ублажено је могућношћу детета да се обрати редовном суду са захтевом да му се допусти образовање за друго занимање које више одговара његовим склоностима и способностима. Суд ће у овом поступку саслушати мајку,⁸⁰ па ће одлучити према околностима конкретног случаја (чл. 185). Било је и предлога да се ингеренције мајке по питању одабира занимања детета повећају. У прилог овом предлогу истицано је да се мајке више посвећују деци, па у већини

76 Види: Č. Marković, 327; V. Eisner, M. Pliverić, *Mišljenja o Predosnovi*, 209.

77 „Деца добијају породично име свога оца, што долази од претежног утицаја оца у породици, а ово од претежнога положаја и утицаја мушких лица у друштву”, Ж. Перић, *Образложење*, 229.

78 У том духу се на трећем Конгресу правника Ивица Топаловић залаже за принцип слободне воље и споразума у свим питањима, па сматра да није основан императиван пропис закона да жена носи мужево име и да се деци мора дати презиме оца, већ предлаже да родитељи могу споразумно одредити какво презиме треба да носи њихово дете, истичући да би такво решење било у складу са принципом једнакости. *Догатшак сјоменици Трећеј конгреса правника*, 91.

79 „Очинска власт обухвата три оштро постављене функције: отац, као носилац очинске власти, одређује занимање детета, он га заступа и управља дечијом имовином.” I. Maurović, *Izvjestaj*, 19; Ајзнер овоме додаје и четврту функцију – одобрење правних послова. V. Eisner, M. Pliverić, *Mišljenja o Predosnovi*, 210.

80 Већина чланова комисије сматрала је за целисходно да се на крају члана дода пасус „... а по саслушању матере...” I. Maurović, *Izvjestaj*, 19.

случајева боље познају склоности и способности детета. Зато је предложено да се и мајци да право да тражи промену занимања које је отац одредио.⁸¹

Имовина коју деца стекну њихово је власништво, али њоме управља отац док су деца под очинском влашћу (чл. 186). Изузетно, у случају кад отац не издржава дете, оно може слободно располагати својом зарадом (чл. 188). Деца под очинском влашћу не могу се ваљано обавезати без изричитог или бар прећутног очевог пристанка. Изузетак је предвиђен исто за случај кад отац не издржава дете, када се дете, уколико је довољно дорасло, може самостално обавезати уговором на вршење службе (чл. 189).

Права и дужности родитеља према ванбрачној деци – одређена су члановима 202–209. Ванбрачно дете добијало је мајчино презиме. Муж мајке могао је ванбрачном детету дати своје презиме ако би се сагласили мајка и дете (чл. 202). Ванбрачно дете није било под очинском влашћу свог оца, већ га је заступао старатељ. Старатељ је најчешће била мајка. Обавезе оца, уколико је овај познат, према ванбрачном детету сводиле су се на давање издржавања док дете не постане способно да се само издржава (чл. 203). Ванбрачно дете наслеђивало је само мајку и њене сроднике (чл. 737). Приликом удаје, ванбрачна ћерка која није имала сопствене имовине могла је да захтева мираз од мајке и њених родитеља (чл. 1181).⁸²

3.4. Брачно – имовинско право

Мираз – регулисан је члановима 1179–1189. Мираз је одређен као имовина коју заручница или жена предаје или обећава мужу или заручнику ради олакшања терета брачне заједнице. Имовина која је предмет мираза не мора бити власништво жене,⁸³ мираз је могло за жену дати и треће лице (чл. 1179). Економски смисао мираза састојао се у томе да жена стави на располагање мужу део своје имовине. Пошто је на мужу била обавеза издржавања породице, мираз је био начин на који је жена доприносила њиховом издржавању. Са друге стране, мираз је служио и као обезбеђење жене за случај престанка брака, како не би остала без сопствене имовине. Као предмет мираза у обзир је долазило све што се може отуђити и од користи бити.

81 В. Eisner, М. Pliverić, *Mišljenja o Predosnovi*, 210.

82 Ово је побољшање у односу на АГЗ, у коме обавеза давања мираза пада само на ванбрачну мајку (чл.1220).

83 У случају сумње да ли је мираз дат из имовине родитеља или имовине кћери, претпостављало се да је дат из имовине кћери (чл. 1185).

Мираз се мужу предавао на плодуюживање, а не у својину (чл. 1187).⁸⁴ Ако су предмет мираза биле непокретне или непотрошне ствари, жена се сматрала за власника а муж за плодуюживаоца, док се не докаже да је муж стекао својину над предметом мираза (чл. 1188). Ако је предмет мираза био новац или потрошне ствари, муж је постајао власник мираза, а у случају кад би требало да врати мираз, био је обавезан да исплати исту количину новца или потрошних ствари (чл. 1187). Власништво мужа над миразом у случају да се он састоји од новца или потрошних ствари критиковано је као непотребно и по жену неповољно. Довољно је било што муж може да ужива мираз, прелаз у власништво само је олакшавао његово отуђење, а муж је постајао обичан дужник, што је значајно погоршавало положај жене и обесмислило мираз као део посебне имовине жене.⁸⁵

У случају смрти мужа жени се враћало право уживања њених миразних добара, а ако би жена умрла пре мужа, мираз би припадао њеним наследницима одмах по њеној смрти.⁸⁶ Ако се хтело да по смрти мужа не припадне жени или њеним наследницима, то се морало изричито уговорити. Треће лице које би дало своју имовину за мираз могло је да уговори да му после смрти мужа или жене мираз назад припадне (чл. 1189).

Мираз се установљавао споразумом између мужа или заручника и жене или заручнице. Он није био обавезан, а већина правила која су га регулисала била су диспозитивна, па су предмет и односи поводом мираза одређивани споразумом уговарача. Због тога муж, ако није уговорио мираз, није имао право ни да га захтева (чл. 1186). Ако жена није имала властите имовине која би била довољна за примерен мираз, њени родитељи, дедови и бабе били су дужни, по редоследу по ком су дужни да је издржавају, да јој обезбеде мираз приликом удаје према свом стању и имовини.⁸⁷ У случају ванбрачног детета ова обавеза падала је само на мајку и њене родитеље (чл. 1181). Женина родбина се могла ослободити обавезе давања мираза ако су били слабог имовинског стања (чл. 1182), ако се жена удала без знања или

84 Ана Божић предлагала је и модернизацију правила о миразу. Сматрајући превазиђеним да само муж управља миразом, она је предложила да њим споразумно управљају оба супруга. А. Божић, 189–190.

85 С. Шапчанин, 39–40; А. Божић, 189–190.

86 Ово решење представљало је побољшање у односу на оригинални текст АГЗ-а који није јасно дефинисао да ли се мираз по жениној смрти одмах враћа или га муж може задржати до смрти. В. Eisner, М. Pliverić, *Mišljenja o Predosnovi*, 174.

87 Поставило се питање да ли је било потребно да се родитељима намеће обавеза да ћеркама и унукама дају мираз приликом удаје, ако су у наследном праву изједначена мушка и женска деца. Види: Ћ. Marković, 418.

против воље родитеља, дедова и баба, а суд нађе да је разлог за њихово неодобравање основан (чл. 1183) и ако је мираз већ добила, али га је изгубила, без обзира на кривицу (чл. 1184).

Узмиразје – регулисано је члановима 1190–1191. Имовина коју муж или неко трећи одреди жени ради увећања мираза звала се узмиразје. За време брака жена није уживала узмиразје али је у случају смрти мужа стицала својину на њему (чл. 1190). Узмиразје није било обавезно (чл. 1191).

Опрема – родитељи, дедови и бабе имали су обавезу да дају сину (унуку) опрему приликом женидбе, примерену својој имовини (чл. 1191. ст. 2).

Обезбеђење – ко даје мираз овлашћен је да приликом предаје или кад доцније опасност наступи, захтева привремено обезбеђење од онога ко мираз прима. Жена може увек тражити обезбеђење мираза или узмиразја, и кад не постоји опасност, без обзира на то из чије је имовине мираз одређен и да ли њој има припасти (чл. 1199).

Режим одвојених имовина – имовински односи између супружника уређени су члановима 1192–1195. Самим браком не настаје заједница имовине између супружника. То значи да је Предоснова од АГЗ-а преузела режим одвојених имовина. Супружници су могли да уговоре било који други режим заједнице добара, али је у одсуству таквог споразума важио режим одвојених имовина (чл. 1192).⁸⁸ Проблем код режима одвојених имовина је у утврђивању која ствар припада ком партнеру, посебно зато што се у браку неретко стиче радом или улагањем оба супруга. Предоснова је за случај сумње коме

88 Законски режим одвојених имовина није сматран оптималним, али није измењен јер је за његову измену требало доста времена и труда, а и такви послови били су противни политици да Предоснова не одступа превише од решења АГЗ-а. I. Мауговић, *Izveštaj*, 67. У немачком праву законски брачни режим била је управна заједница. Заједничком имовином управљао је муж, али имовину коју је жена унела као своју није могао да отуђи без њеног пристанка. У швајцарском праву као законски режим било је предвиђено спајање добара. У оваквом режиму имовина супружника се спајала и као заједничка припадала је обома као целина. Супружници нису могли самостално располагати имовином. У Француској је, уколико супружници не уговоре другачије, важио режим заједнице непокретности. Муж је имао право управљања и располагања заједничком имовином, с тим што није смео да располаже заједничком имовином без накнаде. Норвешко и данско поставили су режим заједнице добара као законски. У шведском и финском праву важио је систем одвојених добара са модификацијом према којој су супружници имали удео у имовини другог брачног друга. Енглеско и аустријско право претпостављало је режим одвојених имовина. А. Божић, 88, 96–97, 101, 123–125.

припада ствар поставила претпоставку да је ствар власништво оба брачна друга у једнаким деловима, али је допустила доказивање да ствар припада једном или другом брачном другу, као и да је заједничка али у другачијој сразмери (чл. 1193).⁸⁹ Предоснова није преузела муџијанску претпоставку из АГЗ-а, да ствари које жена поседује припадају мужу. Ово решење је критиковано са становишта заштите поверилаца, јер је сматрано да је пребацивање имовине на жену згодан начин да муж превари своје повериоце.⁹⁰ Ипак, то је био напредак у односу на АГЗ по питању статуса имовине жене у браку.⁹¹ Заједница имовине коју су у то време прихватила нека законодавства нпр. немачко и швајцарско, имала је одређене предности и мане. Предност је била свакако то што је жена имала удео у имовини коју би муж стекао (и обрнуто). Ово је важно пре свега зато што је у браку важила подела рада у којој је обично жена радила кућне послове и помагала мужу, а муж се бавио привређивањем. У оваквим условима при режиму одвојених имовина жена која је радила кућне послове и помагала мужу није стицала никакву имовину својим радом, док би муж задржавао све што стекне у току брака. Лоше стране режима заједничке имовине биле су његова компликованост и ограничење пословне делатности жене. Због режима заједничке имовине немачки и швајцарски законици тражили су одобрење мужа да би жена могла засновати радни однос или да би могла да се бави трговином. У оваквим околностима у упоредном праву, решење Предоснове да задржи одвојене имовине са претпоставком да су у случају сумње ствари стечене за време трајања брака заједничке изгледа прилично напредно за то доба и одговарајуће за друштвене односе у земљи.

Управљање мужа женином имовином – уређено члановима 1194–1195. Муж управља женином слободном имовином све док се

89 Ово решење преузето је из чехословачког Пројекта. А. Божић, 141. Могућност поделе заједнички стечених добара у сразмери различитој од поделе на једнаке делове била је критикована као противна природи брака. Уз то, у њој су видели и погодан терен за судијску самовољу. Види: Јован Пивнички, *Неколико најомена њоводом Предоснове брањанској законика за Краљевину Југославију*, 1936, 28–29.

90 Муџијанска пресумпција је одбачена због већег учешћа жене у привредној делатности мужа, ради заштите њених интереса. Ајзнер је предлагао враћање муџијанске пресумпције у модификованом облику – муџијанска пресумпција важила би за мужеве повериоце, док би у унутрашњем односу између супружника важила претпоставка у корист жене. В. Eisner, М. Pliverić, *Mišljenja o Predosnovi*, 176–179.

91 Тако Мауровић наводи да је муџијанска претпоставка замењена закључком већине према схватању модерног живота (а по угледу на две чешке основе). I. Maurović, *Izveštaj*, 67.

жена не успротиви. У погледу таквог управљања муж се схватао као сваки други заступник, с тим да је одговарао само за основно добро или главницу, а није полагао рачуне за користи од женине имовине, осим ако је другачије уговорено (чл. 1194). Мужевљево управљање женином имовином могло се и посебно уговорити.⁹² У хитним случајевима или када је постојала опасност од штете, суд је могао, на предлог супруге, одузети мужу управљање чак и у случају да му га је жена заувек поверила (чл. 1195). Овај пропис је нарушавао режим одвојене имовине, привилегујући мужа правом управљања над женином имовином, због чега је предлагано и његово укидање.⁹³ Право управљања ипак није било неограничено, прво ограничење огледало се у праву жене да се успротиви мужевом управљању, друго је била одговорност мужа за женину имовину (истина, ово ограничење није значајно, јер није било много вероватно да ће жена тужити мужа због лошег управљања). Са друге стране, мужевљево право управљања је показивало лошији положај жене у привредном животу тог доба. Законодавац је веровао да ће муж боље управљати женином имовином и зато му је дао такво законско овлашћење. Ипак, овај пропис није потпуно ишао на женину штету. И у данашње доба чест је случај да мушкарци управљају заједничком имовином. То донекле произилази и из сврхе брака, да брачни друг који се боље сналази на тржишту располаже имовином (са разликом што то данас може бити и жена) и може бити одлично решење у интересу оба брачна друга. Ова патријархална одредба показује патријархалне односе тог доба, законодавац те односе није могао да измени, а пропис који је предложио одговара и његовом добу, али и добу у коме би жена била независнија. Колико би овај пропис ишао на штету жене зависило би од њене могућности да користи механизме који ограничавају мужа. Веома је вероватно да у време када је овај нацрт законика писан таквих случајева не би било пуно и да би мужеви имали значајну контролу над имовином жена. Али је исто тако вероватно да би у неком каснијем времену, када је положај жене био поправљен, жене много чешће ускраћивале мужевима управљање над њиховом имовином. Са те стране ова норма, иако је била одговарајућа за још увек патријархалне односе с почетка двадесетог века, није била формулисана тако да значајно кочи економско осамостаљивање жена. Она је била довољно флексибилна да прати промене и функционише у условима веће женске самосталности. То се види и из тога што је

92 Посебан пропис о уговорној управи напредак је у односу на АГЗ, овим би се отклонила сумња о обиму те управе ако супружници нису ништа изричито одредили. В. Eisner, М. Pliverić, *Mišljenja o Predosnovi*, 179–180.

93 И. Милић, „Положај жене”, 192; А. Божић, 188–189.

законодавац и у случају уговорног управљања оставио могућност жени да судским путем исто ускрати мужу.

3.5. Наследно право

У српском, црногорском и шеријатском праву постојала је, у различитој мери, обесправљеност женских потомака у односу на мушке. Отклањање ове разлике и изједначење женских са мушким потомцима у наследном праву била је веома важна реформа, за коју се снажно залагала стручна јавност. На првом Конгресу правника у Београду, једна од тема било је изједначење мушких и женских потомака у праву наслеђа. Конгрес је скоро јединствено подржао мишљење да је изједначење неопходно, што је потврђено и у изгласаној резолуцији.⁹⁴ Интересантан податак је и да је најжустрији међу малобројним противницима изједначења био касније озлоглашени Димитрије Љотић.⁹⁵ Ипак, то није први пут да је стручна јавност тражила реформе, таквих захтева је у Србији било и раније, али се они у пракси нису реализовали.⁹⁶ Главна препрека изједначењу жена у наследном праву била је сеоска привреда, која је на женско наслеђивање гледала као на цепање и уситњавање имања, па је у народу владало уверење да би ћерка од родитеља требало да добије само мираз. Ипак, у периоду између два рата ситуација се променила, поред пољопривреде развиле су се и друге привредне гране, положај жене се поправио и реформа је била неопходна. Ускраћивање женама наследства на непољопривредним добрима није више имало никакво оправдање. Чак и код сељачких породица у случају пољопривредног имања било је јасно да проблем уситњавања сеоског поседа нису узроковале жене које наслеђују, већ по-

94 Резолуција је гласила: 1) Треба да се у будућем јединственом интестатском наследном праву изједначе права мушког и женског потомства. 2) Треба тако исто, да се за наследство сељачких породица и евентуално занатлијских, индустријских и сличних производних предузећа, како би се спречило њихово распарчавање, установе изузетне мере у специјалним законима, увек чувајући принцип једнакости. 3) У том циљу скреће се пажња законодавцу на установу права откупа у корист једног од наследника. Споменица Првог конгреса правника, 136.

95 *Ibid.*, 130.

96 Види: Слободан Јовановић, *Полиитичке и њравне расцраве*, БИГЗ, Београд 1990, 279–281; Урош Станковић, „Хиљаду осамсто четрдесет шеста – наследноправни положај женске деце по трећи пут на дневном реду”, Милена Полојац, Зоран Мирковић, Марко Ђурђевић (ур.), *Српски цраћански законик – 170 јодина*, Универзитет у Београду – Правни факултет, Београд 2020, 407–416.

већање броја становника,⁹⁷ па је један духовити правник приметио да се ти проблеми не могу решити дискриминацијом жена, већ да је једини начин да у помоћ позовемо Малтуса и његову теорију.⁹⁸ У реалности, једино решење била је модернизација пољопривреде и урбанизација земље, како би се смањио број људи на селу. Ово решење захтевало је доста времена и није се могло плански спровести у тадашњим условима. Уз то, сеоска популација је била гласачка база тадашњих великих политичких странака, а она није хтела промене већ очување затечене ситуације државном интервенцијом. Зато су политика и струка ишле линијом мањег отпора, усвојено је решење да се начелно мушкарци и жене изједначе у наследном праву, али да се за сеоске поседе и породичне задруге донесе посебан закон којим би се уредила одступања од правила наследног права, у којима би жене биле обесправљене у односу на мушкарце (чл. 744).

Законско наслеђивање – регулисано је члановима 722–743. У законском наслеђивању оставиоца наслеђују брачна деца, била она мушка или женска, на једнаке делове (чл. 724). Свака разлика између полова је укинута и за десценденте, као и за асценденте. Од законских наследника деца и родитељи имали су право на нужни део, који је износио једну половину законског дела за децу, а за родитеље једну трећину (чл. 745–748). Ни код нужног дела није било места прављењу разлике између мушког и женског пола. Ванбрачна деца наслеђивала су само мајку и њене сроднике, исто без разлике на основу пола (чл. 737), и према њима имала су исто право на нужни део.

Надживели брачни друг наслеђивао је поред осталих законских наследника. Величина његовог дела разликовала се у зависности од категорије наследника поред којих је наслеђивао. Тако је наследни део надживелог брачног друга износио једну четвртину ако је наслеђивао поред деце и њихових потомака. Поред родитеља и дедова и баба оставиоца, надживели брачни друг добија половину наследства. Ако је наслеђивао поред дедова и баба, део који би правом представљања припао потомцима умрлог деде или бабе припадао је надживелом брачном другу, па је он у том случају наслеђивао своју половину плус део сваког умрлог деде или бабе. У случају да није било законских наследника прве или друге линије, ни дедова ни баба, надживели брачни друг је наслеђивао цело наследство. У наследни део брачног друга

97 Aneta Mainkas, „Греба ли уједначити мушко и женско потомство у праву наслеђа – koreferat”, у *Споменица Првој конгреса њавника Краљевине Срба, Хрватиа и Словенаца*, Удружење правника, Београд 1926, 128–129.

98 Споменица Првог конгреса правника, 130–132.

урачунавало би се све што је добио од оставиоца на основу брачних уговора или уговора о наслеђивању (чл. 740).

Ипак, ово право није било потпуно јер није било обезбеђено нужним делом.⁹⁹ Тако је релативно повољан положај надживелог брачног друга могао бити потпуно урушен располагањем за случај смрти. Ако би оставилац својим тестаментом оставио брачног друга без дела наследства, он је могао захтевати само пристојно издржавање док не би ступио у други брак. Услов за пристојно издржавање био је да надживели брачни друг нема средстава за живот и да му она нису обезбеђена његовим делом наследства или уговорним (или тестаментом одређеним) издржавањем за случај смрти (чл. 779).

Поред наследног дела, надживелом брачном другу законски су припадале, као претходни легат, покретне ствари које би спадале у брачно газдинство. Поред деце оставиоца припале би му само оне покретне ствари које су нужне за његову властиту употребу (чл. 741).¹⁰⁰

Надживели брачни друг губио би право законског наслеђивања као и претходни легат ако је због своје кривице био растављен од стола и постеље или разведен од оставиоца (чл. 742).

Поред несумњиве воље да се поправи положај надживелог брачног друга, теорија се поделила око питања наслеђивања брачног друга поред деце оставиоца. Једна конзервативнија струја противила се предлогу да поред деце надживели брачни друг добије четвртину заоставштине и предложила старије решење – право плодоуживања на делу заоставштине. Овај предлог образлаган је жељом да се имовина пренесе на децу,¹⁰¹ док би за обезбеђење брачног друга било довољно плодоуживање.¹⁰² Осим жеље да имовина пређе на децу, важан аргумент био је и заштита од дробљења сеоског имања, трговачких

99 Право нужног дела није признато надживелом брачном другу зато што комисија није хтела да ограничава слободу располагања, посебно за однос мужа и жене. I. Maurović, *Izvještaj*, 47.

100 Детаљније о мотивима ове норме види: I. Maurović, *Izvještaj*, 43.

101 V. Eisner, M. Pliverić, *Mišljenja o Predosnovi*, 352.

102 Ајзнер Бертолд, „Питање изједначења женидбеног и наследног права” *Архив за љравне и друшћивене науке*, књ. 8, 5–6/1924, 439–441; J. Пивнички, 25–34; V. Eisner, M. Pliverić, *Mišljenja o Predosnovi*, 354; V. Eisner, „Privatnopravni položaj žene”, 417–419; M. Јовановић, 171, 175; Поред ових, постојали су и умеренији предлози, нпр. предлог Томе Миросављевића, да се наслеђивање надживелог брачног друга регулише по швајцарском моделу, где је надживели брачни друг имао право избора између наслеђивања једне четвртине у својину или доживотног издржавања из супругове заоставштине. Додатак споменици Трећег конгреса правника, 91.

или индустријских предузећа.¹⁰³ Ови аргументи нису имали велики практични значај у случају кад је оставилац имао заједничку децу са брачним другом (осим у случају да надживели брачни друг ступи у нови брак), јер би после надживелог друга наслеђивала заједничка деца. Проблематично је било када надживелог брачног друга нису наслеђивала деца коју је добио у браку са оставиоцем, него трећа лица, која нису у сродству са оставиоцем. Ово посебно у случају бракова старијих мушкараца који имају одраслу децу, било је и аргумента да ће оваква наследна правила одвраћати старије мушкарце од брака (јер не желе да их жена наследи) и подстицати живот у конкубинату.¹⁰⁴ Поред овога, постојао је и предлог о подели оставиоцеве имовине на наслеђену (породичну) и стечену.¹⁰⁵ Породична имовина би по смрти оставиоца припадала деци, а ако њих није било онда лози из које је и потекла, док би код стечене имовине надживели брачни други имао право на удео. Супротно становиште истицало је несигурност доживотног издржавања и потребу да се надживели брачни друг смрћу брачног друга не избаци из свог материјалног положаја.¹⁰⁶ Без обзира на све критике стручне јавности против наследног права надживелог брачног друга, ово право је поправљало положај жене (у наследном праву надживелог брачног друга се и говорило као праву наслеђивања удовице, јер је у великој већини случаја надживели брачни друг био женског пола). У неком смислу ово право је и заслужено, жена је обично помагала мужу у стицању имовине, а у њој није учествовала због режима одвојених имовина, па би правда налагала да и она има удео у заоставштини. Осим тога, део који би наследила иза мужа дао би удовици материјално обезбеђење у старости кад вероватно није била способна да привређује. Ипак, велика мана Предоснове је пропуштање да се надживелом брачном другу призна право на нужни део, што је могло угрозити његову материјалну сигурност у старости. Повлашћивање деце у односу на

103 V. Eisner, M. Pliverić, *Mišljenja o Predosnovi*, 352; V. Eisner, „Privatnopravni položaj žene”, 418.

104 J. Пивнички, 26.

105 J. Пивнички, 27, 32–34; Додатак споменици Трећег конгреса правника, 92; овакву могућност спомиње и Мауровић, али је одмах и одбацује као застарелу, остављајући могућност њеног увођења у будућа посебна правила сељачког наследног права, I. Maurović, *Izveštaj*, 42–43.

106 Живојин Перић, „Нацрт законских прописа о Законском (Интестатском) Наслеђивању у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца (израђен у Стал. Законодавном Савету при Министарству Правде) са претходном примедбом и објашњењима”, *Архив за правне и друшћивене науке*, књ. 14, 5/1927, 430–431; I. Maurović, *Izveštaj*, 41–42; Лепосава Петковић, „Жена пред законом у Србији”, *Женски йокреј*, књ. 1, 11–12/1921, 341–342.

надживелог брачног друга било је у складу са тадашњим схватањима да се имовина пренесе деци, али треба имати у виду да су млада деца у бољем економском положају од старих удовица, и да је и о њима било потребно водити рачуна.

Удовичко издржавање – регулисано је члановима 1196–1198. Удовици је по закону припадало издржавање из заоставштине мужа за шест седмица по смрти мужа, ако је била трудна док не протекне шест седмица након порођаја (чл. 1197). Брачним уговором могло се одредити удовичко издржавање за случај смрти мужа, независно од законског (чл. 1196). Висина и дужина овог издржавања биле би утврђене споразумно, али удовица није могла да користи уговорно издржавање у исто време кад и законско. Ако би се удовица преудала, губила би право на удовичко издржавање (чл. 1198).

Уговорно наслеђивање – регулисано је члановима 1200–1207. Уговор о наслеђивању могли су да склопе супружници или заручници (али би у овом случају он производио дејства само кад се склопи брак). Уговором је могао један брачни друг да постави другог за наследника, а овај то да прихвати или да се узајамно поставе за наследнике (чл. 1200). Уговором није могла бити обухваћена целокупна имовина, сваком супружнику морала је остати чиста четвртина, неоптерећена теретима ни нужним деловима за тестирање (чл. 1204). Уговор о наслеђивању могао је користити жени да осигура себи наследство иза мужа, посебно јер брачни друг није имао право на нужни део, а није постојала ни заједница добара. Али уговорно наследно право, иако начелно повољно, имало је једну према жени неравноправну одредбу. По престанку брака, мушкарац је могао одмах склопити нови без негативних последица, док је жена морала да чека да прође три месеца да би склопила нови брак (ради избегавања мешања крви у случају трудноће). Уколико би склопила брак пре протеча овог рока, губила би све користи из уговора, тестаментa или споразума при разводу брака из претходног брака (чл. 171–172).¹⁰⁷

4. СЕЉАЧКО НАСЛЕДНО ПРАВО

Посебно наследно право за сеоска имања требало је да буде усвојено ради спречавања уситњења сеоског поседа. Два питања била су спорна у његовом уређењу – прво, да ли да се посебно сеоско на-

107 Овакво решење је критиковано као неправедно и застарело, па је захтевано изједначење правила са оним које је важило за мушкарце. Исправност овог става види се и по томе што је рок жаљења изостављен у чехословачком Пројекту који је био најсличнији нашој Предоснови. А. Божић, 141, 191.

следно право уреди у грађанском законнику или у посебном закону и друго, на који начин да се оно обезбеди. У тексту Нацрта тринаестог поглавља,¹⁰⁸ који је саставио и за расправу објавио Живојин Перић, била су предвиђена посебна правила за наслеђивање сеоских поседа која би важила само на територијама предратне Србије и Црне Горе. Ипак, у коначној редакцији Предоснове она су избачена и додат је члан 744, који предвиђа одступања од наследног реда која ће бити уређена у посебним законима, међу којима ће бити и закон о сеоској инкосној породици и закон о породичној задрузи. Ови посебни закони, као и Предоснова, нису усвојени.

Пошто је прво питање решено у корист посебног закона, остаје да се види која су решења понуђена за проблем сељачког наследног права. Одређење правила сељачког наследног права било је веома тешко, јер је захтевало да се помире два противречна интереса – равноправност жена са мушкарцима и недељење сеоског имања, то јест покушај да имање остане једном наследнику или што мањем броју наследника. На првом Конгресу правника у Београду као решење понуђено је право преузимања (откупа). Детаљан предлог изнео је референт Станко Лапајне. Означивши као највеће опасности по сељачки посед прво, могућност да се раздоби физичком деобом или да се отуђи, и друго, могућност да њиме загосподаре жене, он је решење овог проблема нашао у праву једног мушког потомка да откупи делове осталих наследника.¹⁰⁹ Референт је дао детаљан предлог норми за право преузимања: 1) оно би важило само за средњи¹¹⁰ и ситан сеоски посед (јер само таквим поседима прети опасност од уситњавања), не би обухватало имовину сељака која није у вези са сеоским поседом; 2) право преузимања било је право, а не обавеза и наследник није био дужан да прихвати да исплати делове осталих наследника; 3) приликом позивања на право преузимања предност би имали мушки над женским потомцима, ближи сродници над даљим и старији над млађим; 4) вредност поседа, па преко ње и наследних делова, одређивала би се споразумно, ако се споразум није могао постићи онда се вредност поседа одређивала помоћу вештака; 5) са-наследници би морали да чекају до три године на исплату отпремнине (диспозитивно правило, могло се другачије уговорити), али би могли да траже осигурање њиховог откупа заложним правом на пре-

108 Ж. Перић, „Нацрт законских прописа”, 415–431.

109 Stanko Lapajne, „Треба ли уједначити мушко и женско потомство у праву наслеђа – referat”, *Споменица Првог конгреса правника Краљевине Срба, Хрватиа и Словенаца*, Удружење правника, Београд 1926, 117–119.

110 Средњим поседом се сматрао посед којим је могла да се прехране једна породица.

узетом поседу; 6) ово право важило би само у случају да оставилац није тестаментарно располагао имањем.¹¹¹ Кореферент Иво Милић сложио се са предлогом о праву преузимања.¹¹² Кореферент Анета Маинкас сложила се са предлогом о праву преузимања, тражећи само изостављање предности мушкараца над женама. У резолуцији коју је Конгрес усвојио законодавцу је скренута пажња на установу права откупа у корист једног од наследника.¹¹³ Може се закључити да је идеја откупа била веома популарна у стручној јавности.¹¹⁴

Званични пројекат ипак је предложио друго решење. Ово решење није било воља самог редактора, Живојина Перића, већ је оно израђено према упутствима Приватно-правног одсека Министарства правде. Упутство је гласило да се начелно мушки и женски потомци изједначе, а да се од тог принципа одступи само код сеоских породица у Србији и Црној Гори.¹¹⁵ За изузетак је требало пронаћи средње решење између аустријског и српског права. Приватно-правни одсек Сталног законодавног савета разматрао је предлог права преузимања, али га је одбацио, не поричући вредност аргумената у прилог тог предлога. Разлог одбијања права преузимања била је бојазан да би проценитељи увек стали на страну мушкараца и наследство процењивали веома ниско, чиме би обезвредили наследни део жене.¹¹⁶ Ово уверење законописци су стекли посматрајући процене

111 S. Lapaјne, „Треба ли уједначити”, 119–121.

112 Иво Милић, „Треба ли уједначити мушко и женско потомство у праву наслеђа – кореферат”, *Споменица Првог конгреса правника Краљевине Срба, Хрватиа и Словенаца*, Удружење правника, Београд 1926, 126.

113 Споменица Првог конгреса правника, 136.

114 Осим на Конгресу правника, ова идеја је заговарана и у дискусији о будућем закону. Види: Драгомир Милојевић, „Наследно право по пројектном Грађанском Законику”, *Архив за правне и друштвене науке*, књ. X, 5–6/1925, 411–417.

115 Сељачко наследно право било је предвиђено само за територије предратне Србије и Црне Горе, јер је на другим територијама, посебно у Војводини и Словенији, постојала од народа прихваћена једнакост у наслеђивању, па би норме сељачког наследног права биле *reformatio in peius*, а то је требало избећи. Тако би сељачко наследно право било покрајинско право, и за његову примену би било меродавно пребивалиште оставиоца. Драгољуб Аранђеловић, „О изједначењу мушких и женских сродника у законском наслеђивању”, *Збирка расправа*, Геца Кон, Београд 1926, 116–117; супротно овоме, проширење наследног права на целу земљу предлагао је Б. Ајзнер наводећи да сељачко становништво тих области жели исто или слично сељачко наследно право. Уз то он наводи и прописе о наслеђивању сељачких имања на тим просторима. Види: Б. Ајзнер, „Питање изједначења”, 435–438.

116 Поред овог, главног, разлога, против права преузимања истицано је и то што оно доводи до великог броја бескућника, а са друге стране и до презадужења сељачког поседа због исплате отпремнине у новцу. Види: Б. Ајзнер, „Питање изједначења”, 438.

приликом деоба породичних задруга.¹¹⁷ Приватно-правни одсек је понудио решење које је окарактерисао као најбоље за тадашње прилике (или, тачније, најмање лоше), по коме би жене добијале умањен наследни део у својину. Чланом 733а Нацрта тринаестог поглавља (О законском наслеђивању) предвиђено је да се, у случају кад постоје и мушки и женски потомци истог степена, заоставштина подели на онолико делова колико укупно има потомака, и да сваком женском потомку припадне половина тако добијеног дела. Имовина која после тога преостане дели се мушким потомцима на једнаке делове. Овакав наследни ред је компликован за израчунавање. Ако наследни део женског потомка обележимо са x , наследни део мушког потомка са y , број мушких наследника са m , и број женских наследника са $ž$, можемо дати следећу формулу за израчунавање наследних делова:

$$x = \frac{1/(m+ž)}{2}; y = \frac{1-x*ž}{m}$$

Наследни део жене није имао сталну пропорцију у односу на мушки, и зависио је од броја мушких и женских наследника. Варијације у делу можемо видети у следећој табели за случај где наслеђује 10 наследника у разним комбинацијама мушких и женских наследника:

Број женских наследника	Број мушких наследника	Величина женског наследног дела	Величина мушког наследног дела	Однос између делова
10	0	10%	/	/
9	1	5%	55%	1: 0,09
8	2	5%	30%	1: 0,16
7	3	5%	21,6%	1: 0,23
6	4	5%	17,5%	1: 0,28
5	5	5%	15%	1: 0,33
4	6	5%	13,3%	1: 0,38
3	7	5%	12,1%	1: 0,41
2	8	5%	11,2%	1: 0,45
1	9	5%	10,5%	1: 0,48
0	10	/	10%	/

117 Ж. Перић, „Нацрт законских прописа”, 421–422, фн. 4.

Види се да је женски део био знатно мањи од мушког, и да се у ретким ситуацијама приближавао половини мушког дела. У случају истог броја мушких и женских наследника, женски део је износио трећину мушког, а у случају већег броја женске деце и једног мушкарца та разлика је могла бити екстремно велика.

Сељачко наследно право није обесправљало само женску децу, већ и надживелог брачног друга (што је у већини случајева била жена). Према члану 757а Нацрта,¹¹⁸ ако би наслеђивао поред потомака, надживели брачни друг би добио петину заоставштине (уместо четвртине). Ако би надживели брачни друг наслеђивао поред сродника из другог или трећег наследног реда, добијао би трећину заоставштине (уместо половине). Ако наслеђује поред сродника из четвртог наследног реда, брачни друг би добијао половину заоставштине (уместо две трећине).

Сеоска породица на коју би се примењивало сељачко наследно право, одређена је по домицилу, а не по основној делатности њених чланова (чл. 733б Нацрта). Ово одређење било је једноставно, али неправедно и нефункционално, па је са разлогом било предмет критике. Предлагано је да се посебна правила примењују само на породице којима је земљорадња једино или главно занимање, јер је било земљорадничких породица и у градовима, а и неземљорадничких у селима.¹¹⁹ У уводном закону требало је да стоји одредба да правила о сељачком наследном праву важе само за територију предратне Србије и Црне Горе.¹²⁰

Ова решења су произашла из потребе да се спречи раздробљавање сеоског поседа са једне стране, али и да се удовољи народном схватању по ком женска деца не заслужују наслеђе иза родитеља. Она су била лака за примену, али нису одговарала својим задацима. Жене нису биле изједначене са мушкарцима, њихов наследни део био је у пракси мањи и од половине мушког дела. На крају, одређење сеоске породице као породице која има домицил у селу није одговарало потребама заштите сеоског поседа. Ова неадекватна решења сељачког наследног права била су, дакле, компромис и са патријархалном средином, али и са неспособношћу система да административно подржи примену права откупа, које је по свим параметрима боље одговарало задацима заштите сеоског поседа и равноправности жена са мушкарцима. Ипак, мора се нагласити да су и после Другог светског рата, по изједначењу мушких и женских наследника, жене

118 *Ibid.*, 427.

119 И. Милић, „Треба ли уједначити”, 126.

120 Ж. Перић, „Нацрт законских прописа”, 424.

на селу биле неформалним начинима присиљаване да се одрекну наследства у корист мушких наследника.¹²¹ Сељачко наследно право био је очајнички покушај да се реши проблем сеоског поседа, за који је било очигледно да неће успети. Немогућност сељачког наследног права да спречи проблем уситњавања поседа била је очигледна јер се проблем уситњеног сеоског поседа појавио и у Србији, у којој су жене биле потпуно лишене наследног права. Ипак, политички и социјални притисци довели су до изнуђеног решења, које није било делотворно, али јесте било неправедно и компликовано.

5. ШЕРИЈАТСКО ПРАВО

Међународним уговором из Сен Жермена о заштити мањина Југославија се обавезала да ће за грађане муслиманске вероисповести у питањима породичног и наследног права важити верско право. Осим међународног уговора, примену шеријатског права у Југославији тражили су и представници Југословенске муслиманске организације – политичке партије која је заступала интересе муслимана.¹²² Испуњење овог захтева и међународне обавезе спроведено је Уставом из 1921. у члану 109, где је одређено да ће у породичним или наследним пословима муслимана судити државне шеријатске судије.¹²³ Исто је касније потврђено и у члану 100. Устава из 1931.¹²⁴ Ради примене ових одредби донет је Закон о уређењу шеријатских судова и о шеријатским судијама од 21. марта 1929. Чланом 2. закона је прописана примена шеријатског права за: 1) ствари брачног права ако су оба супружника исламске вероисповести или ако је брак склопљен пред шеријатским судом; 2) у истом опсегу, све ствари које се односе на права и дужности између родитеља и деце; у ово се броје и спорови у којима се расправља да ли је дете у законитом браку рођено; 3) распра-

121 Радомир Лукић, „Наше ново право и сељачко друштво”, *Глас Српске академије наука и уметности*, Одељење друштвених наука, 15/1971, 153–155.

122 Инсистирање муслиманских политичара на примени шеријатског права резултирало је строжом применом шеријатског права у Југославији него у другим државама које су преузеле сличну међународну обавезу. Док је у другим државама важење шеријатског права било или ограничено или реформисано, оно је у Југославији било потпуно обавезно за муслиманску мањину. Фикрет Карчић, *Шеријатски судови у Југославији 1918–1941*, Факултет исламских наука у Сарајеву, Сарајево 2005, 33–53.

123 Устав Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, *Устави и владе Кнежевине Србије, Краљевине Србије, Краљевине СХС и Краљевине Југославије*, Нова књига, Београд 1988, 224.

124 Устав Краљевине Југославије, *Устави и владе Кнежевине Србије, Краљевине Србије, Краљевине СХС и Краљевине Југославије*, Нова књига, Београд 1988, 262.

вљање деоба и заоставштина муслимана; 4) постављање старатеља; 5) проглашење муслиманских особа умрлим; 6) вакуфске ствари.¹²⁵ То значи да би, у случају усвајања текста Предоснове као јединственог грађанског законика, правила шеријатског права наставила да важе за муслиманско становништво у претходно набројаним случајевима. Ово налаже темељније испитивање самих правила, као и могућности да та правила важе паралелно са правилима Предоснове.

Правна и пословна способност жене у шеријатском праву била је неограничена, без обзира на то да ли је била удата или не (ипак, она се могла ограничити индиректно, преко института мужевљевог власти – види ниже).¹²⁶ Жена је могла бити и тотор или старатељ, као и тестаментарни сведок, исто као и мушкарац.¹²⁷ Могла је бити и сведок, али је женско сведочење било слабије од мушког, тј. два женска сведочења имала су снагу као једно мушко (осим изузетних ситуација, као нпр. код порођаја где је женско сведочење вредело као два мушка).¹²⁸

Мужевљева власт над женом постојала је у шеријатском праву и њен обим је био веома велики. Она се није односила само на дужности из брака као нпр. у аустријском праву, већ је обухватала дужности послушности и покорности. Кретања жене ван куће морала су бити одобрена од стране мужа.¹²⁹ Уколико је муж обављао своје дужности према жени (издржавао је), жена није смела излазити изван дома без његове дозволе и знања. Ако је није издржавао, онда је смела и без одобрења.¹³⁰ Жена је свакако по закону смела да излази без мужевљевог одобрења једном седмично у посету родитељима, а осталој родбини једном годишње.¹³¹ У посету кући жени су могли долазити рођаци, а за остале госте било је потребно одобрење мужа. Исто тако, било јој је забрањено да посећује сумњиве локале и места где се точи алкохол. Уз то, жени је било забрањено да се бави плесом.¹³²

125 Закон о уређењу шеријатских судова и о шеријатским судијама, Геца Кон, Београд 1929, 5–6; Bertold Eisner, „Šerijatsko pravo i naš jedinstveni građanski zakonik”, *Правосуђе*, посебан отисак из бр. 6 за јул 1936, 4.

126 B. Eisner, „Privatnopravni položaj žene”, 370.

127 *Ibid.*, 369.

128 Абдулах Бушатлић, „Човјек и жена”, *Архив за њравне и друшћивене науке*, књ. 11, 4/1925, 306.

129 B. Eisner, „Privatnopravni položaj žene”, 370.

130 A. Бушатлић, „Човјек и жена”, 306.

131 *Ibid.*, 308.

132 Nazif A. Bušatlić, „Bračni položaj supruge u bračnom, imovinskom i nasljednom pravu”, *Сјоменница за 3. главну скупшћину Конгреса њравника Краљевине Срба, Хрвајћа и Словенаца*, Стални одбор конгреса, Загреб 1927, 195; A. Бушатлић, „Човјек и жена”, 306.

Жене су биле дужне да буду покривене од пунолетности па до старости, да не би на себе привлачиле похоту мушкараца.¹³³

Муслиманки је било дозвољено да ступи у брак само са лицем исламске вероисповести, док су мушкарци могли да се жене и женама друге вероисповести. Мушкарцима је била дозвољена полигамија, могли су да имају до четири жене (мада су услови за полигамију у Југославији били високи и тешко испуњиви), а жене су могле да имају само једног мужа. Прелаз било ког брачног друга у другу веру повлачио је по сили закона престанак брака, губитак наследних права као и губитак старатељства над децом, а ако је жена била та која је прешла у другу веру, онда је губила и право на издржавање по престанку брака. Ако би жена прешла у ислам, а муж не, њихов брак би био поништен, ако би и муж прешао, брак би остао важећи.¹³⁴

У брачно-имовинском праву важио је режим одвојених имовина па муж није имао никаква права према жениној имовини. Жена није била дужна ни да имовински доприноси ради олакшања имовинских терета брака. Напротив, муж је био дужан да сноси све имовинске терете брака, а у случају да није могао да издржава жену, она је имала право да тражи развод брака.¹³⁵ Жена је имала право на мехр – део мужевљеве имовине који је он приликом склапања брака давао жени. Мехр је могао бити предат приликом склапања брака или је могло бити уговорено да припадне жени у случају „пуштања” жене или смрти мужа. Мехр је био главно средство да се жена имовински осигура за случај престанка брака.¹³⁶

Највећа разлика између мушкараца и жене постојала је у погледу развода брака. Посебно проблематично било је право мужа да било кад, по сопственој вољи, развргне брак. Ова установа, названа пуштање жене, била је веома неповољна, јер муж није био ограничен одређеним разлозима, једино је био дужан да жени да мехр и издржавање за време кога није смела ступати у нови брак (које је по правилу износило три месеца).¹³⁷ Мехр и ово кратко издржавање нису били довољни да имовински обезбеде „пуштину” жену, па је њен материјални положај обично био веома лош. Са друге стране, жена је због наводног „тежег нагона” и слабијег осећаја могла да откаже брак само у тачно одређеним случајевима који су се сводили на немогућност мушкараца да је издржава или да са њом полно општи.¹³⁸

133 А. Бушатлић, „Човјек и жена”, 306.

134 Н. А. Бушатлић, „Брачни положај supruge”, 196.

135 В. Eisner, „Privatnopravni položaj žene”, 307–371.

136 *Ibid.*, 370–371.

137 *Ibid.*, 371.

138 А. Бушатлић, „Човјек и жена”, 306.

Жена је могла приликом склапања брака да уговори додатне разлоге за развод брака, као и да тражи од мужа да јој призна право да једностраном изјавом воље развргне брак, али су у патријархалном друштву прве Југославије овакви уговори били веома ретки.¹³⁹ Тако шеријатско право није признавало жени право на развод ни у случају злостављања.

У наследном праву разликовали су се наследни редови за мулк и миријску својину. Наслеђивање миријских непокретности било је регулисано отоманским Законом од седамнаестог мухарема 1284 (1867). Законски наследни ред био је следећи: 1) деца; 2) унучад; 3) родитељи; 4) пунокрвна браћа и браћа по оцу; 5) пунокрвне сестре и сестре по оцу; 6) браћа по мајци; 7) сестре по мајци; 8) надживели брачни друг. Жене су у прве три класе биле једнаке са мушкарцима, а у осталим класама се давала предност мушким у односу на женске наследнике и мушкој лози у односу на женску лозу.¹⁴⁰ Кад нема наследника из једне од седам класа, надживелом брачном другу припада, поред законског наследног права, и право на четвртину оставине уз наследнике треће до седме класе.¹⁴¹ Реформа наслеђивања миријских некретнина требало је да буде извршена посебним законом, који би највероватније прихватио наследни ред по АГЗ-у, али до реализације овог пројекта није дошло.

Наслеђивање мулк својине било је уређено прописима шеријатског права. Шеријатско наследно право давало је предност мушкарцима – женски наследни део износио је половину мушког дела. Женски наследник није никад могао добити целу заоставштину. Ако би нпр. унука или ћерка била једини десцендент, добила би само половину заоставштине. Ако би било више ћерки или унука, а не би било синова или других мушких десцендената, тад би оне добиле укупно две трећине заоставштине. Уз то, постојала је предност пунокрвних сродника у односу на полукрвне, као и предност полукрвних сродника са очеве у односу на полукрвне сроднике са мајчине стране.¹⁴² Положај удовца био је повољнији од положаја удовице. Удовац је имао право на половину заоставштине умрле жене у случају да не наслеђује поред деце или синовљевих потомака, а ако би наслеђивао поред њих, на једну четвртину. Удовица је, пак, у истим случајевима имала право на једну четвртину, односно на једну осмину у случају да наслеђује поред потомака.¹⁴³

139 Hazif Abdulah Bušatlić, *Porodično i nasledno pravo muslimana*, Sarajevo 1926, 50–69.

140 B. Eisner, „Privatnopravni položaj žene”, 372.

141 *Ibid.*, 372.

142 *Ibid.*, 374.

143 *Ibid.*

Разлика вере била је препрека за наслеђивање у шеријатском праву. Она је додатно погоршавала положај немуслиманске жене у шеријатском браку, која није могла да наследи мужа уколико не би прешла у ислам.¹⁴⁴

6. СТАВОВИ ТЕОРИЈЕ И ЗАГОВАРАЊЕ РЕФОРМИ ПРАВНОГ ПОЛОЖАЈА ЖЕНЕ

Мишљења правника, иако нису извор права, значајно утичу на законодавство, посебно на дуги рок. Раније су дата мишљења теорије уз конкретне предлоге реформи у Предоснови, али поред тога, овде треба представити општи став теорије и друштва према женама и реформи њиховог положаја.

Прво битно питање било је да ли је жена способна да самостално управља својим личним и породичним животом и да ли је, у вези са тим, било потребно дати право њеном мужу (или оцу) да руководи њеним животом или да јој наређује. Уколико се усвајало гледиште да неки мушкарац мора да води рачуна о жени, постављало се питање колики треба да буде обим његовог права. У патријархалним друштвима старог и средњег века често је било уверење о одређеној инфериорности жена у односу на мушкарце.¹⁴⁵ То уверење имало је одраз и у праву, где су жене потчињаване вољи мушкараца, нпр. у римском праву жене су због своје наводне урођене лакомислености биле под влашћу оца или мужа (*patria potestas*), а ако нису биле под влашћу, онда су биле под туторством (*tutela mulierum*). Ово схватање наставило је да постоји у средњем веку, а велики утицај задржало је и почетком XIX века. Последице овог схватања видимо у СГЗ-у, који је чланом 920. удатој жени одузео пословну способност и ставио је у неповољнији положај од малолетника.¹⁴⁶ Уз то чланом 110. СГЗ-а одређена је и обавеза послушности жене, тј. обавеза жене да извршава мужевљеве наредбе.¹⁴⁷ Важно је напоменути да је власт мужа, иако

144 Н. А. Бушатић, *Porodično i nasledno pravo*, 35–36.

145 Види: Gerda Lerner, *The Creation of Patriarchy*, Oxford University Press, New York – Oxford 1986.

146 Треба напоменути да лош положај жене у СГЗ-у није узрокован ставовима у теорији, већ социјалним приликама тог доба. Треба нагласити и да се редактор СГЗ-а, Јован Хацић, залагао за бољи положај жене, али да тадашњи законодавци нису прихватили његове предлоге.

147 „Супруга пак дужна је мужа свога слушати, наредбе његове набљудавати, за њим ићи и где он за добро нађе, с њиме онде живети; њему по силама својим у отправљању домаћих послова, у прибављању, а нарочито чувању имања при-

формално закономом прописана, у пракси имала доста ограничен значај, чак и у патријархалном друштву Србије XIX века.¹⁴⁸

Став о потчињености жене, који је прихваћен у СГЗ-у, био је одбачен почетком XX века, а решења која су се на њему заснивала критикована.¹⁴⁹ Ипак, потпуна једнакост мужа и жене у браку није прихваћена. Брак као заједница двоје људи свакако би требало да функционише на сагласности оба партнера, али се поставило питање шта чинити ако се партнери не слажу. У оваквим случајевима, по схватањима савременика, предност је требало дати вољи мужа.¹⁵⁰ Тако муж остаје надмоћан члан у породици, али су његова овлашћења доста рестриктивно постављена. Он више нема власт над женом која мора да га слуша, он сад има право само да управља животом породице.¹⁵¹ Спорно је само до које границе се простире управљање животом породице. Ту су се појавиле две струје, једна конзервативнија, која је сматрала потребним да муж да сагласност да би се жена запослила или бавила неким занимањем,¹⁵² и друга, либералнија, која је сматрала да је женин пословни живот њено лично питање на које муж не би требало да утиче. Требало би напоменути да су конзервативни правници предвиђали да се муж може успротивити професионалном ангажовању жене искључиво ако то интерес породице захтева. Овакво правило постојало је у швајцарском и

помагати, и кућевни ред и чистоту набљудавати, и нарочито децу намиривати, у чистоти и благонаравију садржавати и чувати.”

148 Детаљније о власти мушкараца у пракси као и о неформалним механизмима социјалне регулације у патријархалном друштву на селу и у граду види: Александра Вулетић, „Власт мушкараца, покорност жена – између идеологије и праксе”, Ана Столић, Ненад Макуљевић (ур.), *Приватни живот код Срба у деветнаестом веку: од краја осамнаестог века до почетка Првог светског рата*, Слио, Београд 2006, 112–132.

149 Види: Д. Аранђеловић, „Реформа пословне способности”, 89–98; В. Eisner, „Privatnopravni položaj žene”, 409; М. Јовановић, 157–158.

150 Ж. Перић, *Образложење*, 133.

151 „Муж има власт издавања наредби жени, као што стоји у чл. 149, само у колико је реч о домаћем реду, (...) иначе не јер би се то противило њиховој равноправности и праву женином на њену индивидуалност”, Ж. Перић, *Образложење*, 137; „Али не као деспотски господар просто по својој вољи него, каже закон, саобразно сврси брака, у којем супрузи имају бити верни и пристојно се један према другом понашати. (...) Његовом утицају не подлежу њене нарочите, личне ствари, које немају везе са породицом, него је он глава породице, којој и сам припада. Своју надмоћ, законом признату, он може испољавати у заједничким условима брачне заједнице.” Д. Аранђеловић, „Реформа пословне способности”, 96.

152 М. Јовановић, 155–156; В. Eisner, М. Pliverić, *Mišljenja o Predosnovi*, 150–151; В. Eisner, „Privatnopravni položaj žene”, 410;

немачком праву, а у случају злоупотребе права мужа, жена је могла покренути судски спор и тражити да суд да дозволу уместо мужа.¹⁵³ Иако је конзервативно становиште имало извесне аргументе, у Предоснову и у Трговачки закон Краљевине Југославије из 1937. године није ушао пропис о потреби пристанка мужа за професионално ангажовање жене.¹⁵⁴ Овај повољан исход значио је да је жена ограничена мужевљевом вољом само у питањима у вези са самим домаћинством, с тим што су и у тим ситуацијама мужевљева права била ограничена на разлоге у вези са функционисањем домаћинства. Ван тих разлога муж није могао да се меша у женин приватни живот.

Друго важно питање тичало се наследног права жена у сеоским срединама. Проблем није био једино у уситњавању сеоског поседа, како се то наводило у теорији, већ и у свакако лошијем положају жена у сеоским срединама у односу на градске. Иво Милић у свом кореферату на првом Конгресу правника наводи праксу сеоских породица да остављају имање једном наследнику и да се труде да искључе остале наследнике. У крајевима где је важио АГЗ, сеоске породице желеле су право као и у Србији.¹⁵⁵ Као доказ за ту тврдњу он наводи да у Србији, у којој жене немају право наслеђивања, сељаци готово никад не праве тестамент, а у крајевима у којима је важио АГЗ готово увек. Сељаци су били шкрти приликом давања мираза ћеркама и притискали су их да се одрекну наследства.¹⁵⁶ Они не само да нису давали женској деци да наслеђују пољопривредне некретнине, већ су били шкрти и у давању друге имовине женској деци. На ћерке се гледало као на чланове породице који ће из куће отићи удајом, и гледало се да се што мање на њих издвоји да се имање не би расипало.¹⁵⁷ Један

153 У немачком праву муж је могао, по одобрењу суда, да откаже женин уговор о раду. У швајцарском праву муж није могао да откаже женин уговор о раду, али се тражио пристанак мужа да би жена могла да се запосли. Уколико би муж злоупотребио ово право, жена се могла обратити суду који је могао дати одобрење уместо мужа. А. Божић, 120.

154 Ж. Перић, *Образложење*, 134–135.

155 Ово потврђује и Ајзнер: „Сви познаваоци прилика потврђују, да се сељачки народ у оним подручјима у којима се примењује АГЗ, противи примени његовог наследног права и настоји да га мимоиђе...”, уз то он напомиње да овакво наследно право има и штетне последице на сељачки посед. В. Eisner, „Privatnopravni položaj žene”, 416.

156 И. Милић, „Треба ли уједначити”, 124.

157 Тако Живојин Перић наводи: „Није ретко, а догађа се поглавито у задругама, које су у Србији још многобројне, да један сељак, који нема сина, радије ставља своје синовце за наследнике у тестаменту, него ли што оставља имање својој рођеној кћери: зато јер ће синовац продужити породично име, и кућа и слава породичних предака остаје одржана, док кћи удајом улази у другу породицу,

аутор је ово стање ствари описао већом љубављу коју родитељи гаје према синовима него према ћеркама.¹⁵⁸ Тако је, због патријархалног става да женска деца напуштају породицу, па због тога не треба да наслеђују ни породичну имовину, женско наслеђивање било угроженије него због разлога којима је оправдавано сељачко наследно право. Дебата о сељачком наследном праву вођена је у духу равноправности жена и мушкараца, а у циљу очувања сеоског поседа нису дискриминисане само жене него и мушкарци који се не баве земљорадњом (нпр. Иво Милић предлаже и да се браћа која се не баве земљорадњом изједначе са женама).¹⁵⁹ Чак је и Нацрт законика о наслеђивању дао одређено наследно право женама. Са друге стране, сељаци се нису руководили спречавањем уситњавања поседа уз адекватну накнаду женама и мушкарцима који се не баве пољопривредом, они су се трудили да женама не дају ништа, или ако су били обавезни да им дају нешто, да им дају минимум. Ово схватање нашег сељачког становништва не може се приписати у кривицу правника. Они нису могли да утичу на сељаке без обзира на то какви су закони постојали. Утицај јавног мњења на политику угрожавао је и умерена решења из Предоснове. Од рационалног аргумента који је изнела Анета Маинкас – да уситњавање поседа није узроковано наслеђивањем жена, него већим бројем потомака који наслеђују од једног оставиоца,¹⁶⁰ већу тежину имао је аргумент Димитрија Љотића да су политичари, који ће гласати о законнику, више у вези са народом од правника, а да се народ из разлога традиције, очинске власти и породице противи изједначењу мушких и женских сродника.¹⁶¹ Овај проблем је делимично решен тек касније, и то не због промене става правника и праведнијих закона о наслеђивању, већ због индустријализације и промене економског положаја жене. Чињеница да и у данашњем друштву постоје трагови схватања да женска деца не би требало да наслеђују родитеље показује дубину овог проблема.

чије име узима и тиме пушта, да име њенога оца и породице одакле је потекла, падне у заборав.” Ж. Перић, „Жена у Српском грађанском законнику”, 30.

158 „Најдража и најмилија створења човека су његово мушко потомство...”; „Љубав према женском потомству слабија је.... Услед овога наш данашњи законодавац схватајући правилно све ове чињенице и створио је у наследном праву приоритет мушке над женском децом.” Треба нагласити да се Милојевић није залагао за одржање оваквог стања, већ за право откупа наследног дела у ком би жене биле изједначене са мушкарцима. Д. Милојевић, 413–414.

159 И. Милић, „Треба ли уједначити”, 126.

160 А. Mainkas, 128.

161 Споменица Првог конгреса правника, 130.

Треће отворено питање тичало се важења прописа шеријатског права. Ово питање односило се на целокупно шеријатско породично и наследно право, па ће зато и овде бити разматрано у ширем контексту. Југославија се обавезала међународним уговором и својим уставима на примену шеријатског права за муслиманску мањину. Са друге стране, постојали су јаки разлози против његове примене – једнакост грађана пред уставом и законима није била могућа у случају важења шеријатског права, само шеријатско право имало је доста застарелих и дискриминишућих прописа који нису били у складу са вредностима демократске државе и, напослетку, правила шеријатског права омогућавала су изигравање брачних права других верских заједница и често су злоупотребљавана у те сврхе. Према шеријатском праву начелно су постојала три става – да би га требало укинути и усвојити јединствено грађанско право,¹⁶² да би га требало реформисати, и да би га требало стриктно примењивати без икаквих измена. Велики део конзервативне муслиманске заједнице залагао се за примену шеријатског права без реформи, што је приморало део муслиманских правника који су прихватили потребу за реформама да реформске захтеве сведу на најмању могућу меру. Уз то, муслимански правници, због озбиљне критике и притиска групе која је предлагала укидање шеријатског права, били су принуђени да прописе шеријатског права представљају као напредне, што је такође смањивало могућност реформе.

Као за жену проблематичне биле су идентификоване норме о: разводу брака (најпроблематичније је било пуштање жене), полигамији, забрани брака муслиманке са немуслиманом, раскидању брака кад жена пређе у ислам, а муж не, праву мужа на контролисање кретања жене ван куће и посета које прима у кућу, обавези покривања жене, законском наслеђивању, итд. Од набројаних проблема, исламски правници су предлагали реформу само за брачно право, и то у вези са полигамијом и пуштањем жене, јер се то не би противило темељним установама шеријатског права.¹⁶³ Од стране немуслиманских правника постојао је велики притисак да се онемогући изигравање брачног права других верских заједница преласком у ислам.¹⁶⁴

Укидање или значајно реформисање шеријатског права није изгледало вероватно. Даља примена шеријатског права би вероватно била настављена према горенаведеним прописима. Ово није било

162 На трећем Конгресу правника, Иван Павичић се залагао за укидање шеријатског права ради унификације права и једнакости грађана пред законом. Додатак споменици Трећег конгреса правника, 92; И. Милић, „Положај жене”, 193.

163 Н. А. Бушатић, „Брачни положај супруге”, 198.

164 В. Eisner, „Šerijatsko pravo”, 12–13.

оптимално решење, али је било нужно због конзервативног става великог дела муслиманског становништва. У међуратном периоду спроведене су реформе шеријатског права у Турској и Египту, па је то повећало могућност да се сличне реформе спроведу и у Југославији. Охрабрујуће је било то што се пракса југословенских шеријатских судова кретала ка решењима из тих реформи, мада је и даље значајно заостајала за њима.¹⁶⁵

Осим начелне расправе о побољшању положаја жене, теорија је дала и неке занимљиве предлоге, за које је постојало и значајно залагање. Занимљив предлог дао је Јован Пивнички, предлажући да се да наследно право удовици раније умрлог сина над наследством његових родитеља. Како је она провела у тој кући значајан део свог живота, и учествовала у стицању имовине, сматрано је као неправедно да она не добије ништа од тога зато што је њен муж умро пре свог оца. Зато је препоручио да удова снаха у имању родитеља раније умрлог мужа наслеђује, као да је муж своје родитеље надживео.¹⁶⁶ Пажњу привлачи и предлог који је дао Станко Лапајне, да се неконкретизоване норме, без ефикасне санкције,¹⁶⁷ избаце из будућег законика. Он је том приликом навео норме: 1) о обавези да се пристojно један према другом понашају, 2) да заједно живе, 3) да живе у међусобној љубави, 4) да је муж глава породице.¹⁶⁸ Поред стручне јавности, поправљање положаја жене заговарале су и женске организације. Пажњу посебно привлаче три текста у Женском покрету о жени пред законом у Србији,¹⁶⁹ Хрватској и Славонији¹⁷⁰ и Словенији.¹⁷¹ Текстови су обрађивали седам горућих питања на сваком правном подручју: положај ванбрачног детета и његове мајке, положај деце разведених родитеља, склоност алкохолу као бракоразводни разлог, наслеђивање женске деце, наслеђивање супруге, могућност да удата жена располаже својим имањем и положај жене у праву старатељства. Каснији законски предлози у великој мери су прихватили захтеве који су том приликом постављени. Тако је положај ванбрачне деце у Предоснови

165 *Ibid.*, 13–14.

166 Ј. Пивнички, 30–31; Додатак споменици Трећег конгреса правника, 91–92.

167 Санкција је могла бити непосредна или посредна. Непосредна санкција би подразумевала могућност њеног принудног извршења, док би посредна санкција била развод брака због кршења одређене норме.

168 S. Лапајне, „Pravni položaj supruge”, 176.

169 Л. Петковић, „Жена пред законом”, 337–344.

170 Mira Kočonda – Vodvarka, „Žena pred Građanskim Zakonom u Hrvatskoj i Slavoniji”, *Женски њокреј*, књ. 1, 11–12/1921, 344–351.

171 Алозија Штеби, „Жена пред Грађанским Законом у Словеначкој”, *Женски њокреј*, књ. 1, 11–12/1921, 351–362.

побољшан¹⁷² (у погледу неких правних подручја значајно, у погледу других умереније), што би значајно смањило економско оптерећење ванбрачних мајки. Право наслеђивања женске деце предвиђено је, и у њему су жене начелно изједначене са мушкарцима (изузетак би постојао у сељачком наследном праву и сличним посебним режимима). Исто је важило и за право наслеђивања надживелог брачног друга. Удата жена је по предлогу законика могла и да располаже својом имовином, мада је постојала извесна нејасноћа око права мужа да је заступа. Прописи о старатељству били су такође повољни по жене и у складу са предлозима женског покрета. Предлог да склоност алкохолу буде бракоразводни разлог није прихваћен, али би вероватно конзумација алкохола и проблематично понашање под његовим утицајем могли да се подведу под неки други бракоразводни разлог. Ипак, овакав предлог показује да су међуратне феминисткиње, поред теорије и заговарања једнакости, биле свесне практичних проблема из свакодневног живота жена, и исте покушавале да реше.

7. ЗАВРШНА РАЗМАТРАЊА

Жене у првој Југославији нису биле равноправне са мушкарцима. Обим њихове обесправљености значајно се разликовао од једног до другог правног подручја. Постојање неравноправности у законима последица је како старих закона, донесених у времену кад равноправност жене није била друштвено пожељна, тако и патријархалног сељачког друштва у ком је жена још увек била подређена мужу. Ипак, почетком двадесетог века на жене се није гледало исто као пре тог времена. Њима је све више признавано право да се школују, баве сопственим занимањем и стичу сопствену имовину. Време у ком су мушкарци зарађивали, а жене се старале о кући и породици је пролазило, у новом добу жене су привређивале и стварале, и у таквој ситуацији су изговори за њихово потчињавање губили на снази.

У југословенској правној теорији владао је консензус да се положај жене мора поправљати. Стручна јавност дала је велики значај овој теми, о чему сведочи велики број чланака, предавања и научних скупова који су се бавили овим питањем. Поред овога, веома охрабрујући били су и ставови конзервативнијих правника. Иако је владао консензус да се прописи који се тичу положаја жене морају поправити, правници су имали различите предлоге за то до које мере би то побољшање требало да иде. У том контексту и кон-

172 Види: Симо Илић, „Правни положај ванбрачне деце у првој Југославији”, *Весник правне историје*, 1/2020, 248–282.

зервативни део правника није се противио већини прописа предложених у Предоснови, њихово противљење односило се углавном на наслеђивање надживелог брачног друга и могућност да се удата жена запосли без одобрења мужа. Али и у тим случајевима они се нису залагали за потпуно обесправљивање жене, већ су предлагали мање повољне алтернативе – уместо наслеђивања у својину дела заоставштине плодоуживање на истој, док би право мужа да не пристане на запошљавање жене било ограничено на разлоге који се тичу породице (ово правило постојало је у великом делу европских правних система).

Југословенско друштво није делило консензус о реформи правног положаја жене. Премда је градско становништво било за реформу и изједначење жена са мушкарцима, сеоско становништво било је против. У сеоским срединама положај жене био је прилично лош, посебно по питању имовине и наслеђивања. Сељаци су се трудили да сву имовину оставе синовима, а да ћеркама дају што је мање могуће. Тако су и проблем уситњавања сеоског поседа покушали да реше лишавајући женску децу наследног права, иако је било познато да то није решење, јер је исти проблем постојао и у крајевима у којима женски потомци нису наслеђивали поред мушких. Овај проблем је опстао и после изједначења наследног права мушких и женских сродника, јер су сродници неформалним путем притискали женске наследнике да се одрекну наследства.

Сам предлог реформи садржан у Предоснови био је добар, и за време и прилике у којима је предложен веома напредан. Предоснова је израђена по новелираном АГЗ-у, коригованом према чехословачким пројектима. Пуна пословна способност, начелно изједначење жена у наследном праву и старатељству, наследно право надживелог брачног друга и право жене да самостално одлучи о свом запослењу омогућиле би женама значајну аутономију и независнији живот. По жене најнеповољније остале су одредбе о очинској власти и усвојењу. Ипак, и неповољне одредбе биле су критиковане, а уместо њих предлагана су боља решења. Треба напоменути и побољшања у односу на АГЗ, који је узет као основа пројекта законика. Уместо муџијанске претпоставке, да женина посебна имовина припада мужу, Предоснова уводи претпоставку да је ствар за коју се не зна коме тачно припада заједничка, чиме је са једне стране обезбеђена женина имовина, а са друге стране уведен режим заједничке тековине, премда у веома уском обиму. Режим одвојених имовина није задовољавао захтеве времена, и сами чланови комисије су признавали да он није добар и да би га требало

мењати,¹⁷³ али су због политике што мањег одступања од решења АГЗ-а ову реформу оставили за неку будућу измену.

Питање шеријатског права и реформе положаја жене у складу са њим било је доста компликованије, и без великих изгледа да буде успешно решено. Укидање шеријатског права није изгледало могуће, иако је заговорано и подржавано релевантним аргументима. Његова реформа, иако неопходна, вероватно не би била превише обимна. Како је шеријатско право засновано на верској доктрини, његово мењање било је веома тешко, а томе је допринео и конзервативни дух већег дела муслиманског становништва и муслиманске елите, који су се залагали за стриктну примену шеријатског права, па и његових најназаднијих норми. У таквој ситуацији могуће су биле веома ограничене реформе, па се није ни размишљало о неким значајнијим променама. Додатни проблем била је и природа подређености жене у шеријатском праву, она није била потчињена ограничењем пословне способности или наследног права (мада је женски део при наслеђивању био мањи од мушког), већ значајном мужевљевом влашћу која се најбоље огледала у његовом праву да јој ограничава кретање. У таквој ситуацији жени ништа није значила формална могућност да имовину стиче и располаже њом, кад би јој муж могао забранити излазак и посете и тако онемогућити сваку привредну активност. Реформе у шеријатском праву предлагане су само за брачно право, а жене су се могле надати ограничењу установе пуштања жене одређеним разлозима, док решења за остале проблеме у вези са њиховим положајем нису ни била предлагана.

У послератним временима првој Југославији замеран је лош положај жене.¹⁷⁴ У приватном праву, њен положај био је значајно подређен, али је постојао план реформи који је испред изложен. Ситуација је била лошија у јавном праву, ту су жене биле значајно обесправљене (без активног и пасивног бирачког права и без права на обављање значајног броја јавних функција). Није било великих изгледа да се у скорој будућности њихов положај по јавном праву значајно поправи.¹⁷⁵ У односу на стање које је постојало у првој Југославији, тврдња послератног режима да је поправљање положаја

173 Требало би нагласити да ни други режими брачне имовине нису без мана по жену. Тако би у системима заједничке имовине најчешће била ограничавана могућност жене да се самостално запосли. За запошљавање жени је био потребан пристанак мужа, а у неким правима муж је имао право и да откаже женин уговор о раду.

174 Ф. Čulinović, 318–319.

175 Као пример одбојности тадашњег друштва према напорима за равноправност жена у јавном праву може се навести и пејоративан израз „суфражетке”, који је

жене њихова заслуга може се чинити тачном.¹⁷⁶ Ипак, требало би узети у обзир да је правни систем прве Југославије био млад, недовршен и краткотрајан. Већина прописа није унификована, већ су важили предратни прописи. Наду за бољи положај жена уливали су унификовани закони,¹⁷⁷ као и предлози нових закона, у којима је жена добијала доста равноправније место. Поред тога, друштво и законодавство прве Југославије били су слични другим европским друштвима у којима је постојала тенденција побољшања положаја жене. У тим друштвима је после Другог светског рата значајно поправљен положај жене и то без увођења социјализма, па је вероватно да би се исто десило и у Југославији чак и да режим није револуционарно промењен. Са друге стране, требало би критички посматрати и изједначење жена које се десило у социјалистичком периоду: иако формално изједначене са мушкарцима, жене су на кратки и дуги рок ипак остале у лошијем положају (нарочито у Русији).¹⁷⁸ Из данашње перспективе чини се да је еманципација жена у земљама тзв. буржоаског права, иако знатно спорија, довела до знатно бољих и одрживијих резултата од оних постигнутих у земљама социјалистичког права.

Норме Предоснове које су се тичале жена биле су кројене по потребама тадашњег, још увек патријархалног друштва. Ипак, њихова патријархалност је у великој мери ублажена у поређењу са ранијим законодавством.¹⁷⁹ Неке норме које су звучале веома патријархално (нпр. да је муж глава породице или да жена мора да живи у месту које муж одабере), у реалности нису биле спроводљиве, биле су мртво слово на папиру. Друге норме, којима је ограничавана сло-

коришћен као погрдан назив за жене које су се залагале за женско право гласа. М. Kočonda – Vodvarka, 350.

176 Треба напоменути и то да је то поправљање дошло само због карактера послератне власти која није зависила од воље народа, па је могла да изведе реформу по сопственој вољи, угодност коју није имала власт у предратној Југославији.

177 Е. Čulinović, 318–319.

178 Овде могу да се изрекну две опаске. Прва је да је положај жене више поправила убрзана индустријализација него реформе права (мада се ни оне не смеју занемарити, али ни преценити, јер је било пуно добрих закона који нису поштовани). Друга је то да је социјализам побољшао положај жене у погледу могућности запослења у индустрији, што јој је дало одређену материјалну независност, али јој са друге стране није олакшао кућне послове. Тако је жена наставила да ради све претходне кућне обавезе и уз то и да ради, а мушкарци нису преузели део кућних послова.

179 У овом погледу Предоснова је пратила тренд међуратних пројеката грађанских законика – у којима се положај жене знатно поправљао у односу на тренутно законодавство, али су ипак задржане и бројне застареле одредбе, нарочито у личном праву. А. Божић, 141.

бода жене (нпр. одредба о праву мужа да управља женином имовином) нису биле безусловне, већ им се жена могла успротивити: дакле, полазиле су од претпоставке патријархалних односа, али су ипак пружале и какво-такво средство њихове промене. Ограничења која су предвиђена за жену на одређеним местима, попут права мужа да управља животом породице, правдана су као потребна зарад сврхе брака и потребе да (барем у случају одсуства консензуса, што се мора признати као честа ситуација у пракси), породица има једну главу која њоме управља: међутим, проблем Предоснове је био у томе што се ту приклонила патријархалном моделу и као ту главу предвидела искључиво мужа. Регулатива Предоснове одговарала је стварности међуратне Југославије: у таквом друштву напреднија регулатива не би била функционална, а вероватно не би била ни поштована. Квалитет Предоснове је ипак у томе што су њена правила, која су одговарала умерено патријархалном друштву, била подесна и за друштво у коме су мушкарци и жене постајали равноправни. Иако није укинула неповољан положај жене у друштву (што и није било у њеној моћи), она није поставила ни препреке побољшањима која су спонтано долазила. Овај њен квалитет, и потенцијал да омогући побољшање положаја жене, нажалост нису реализовани у пракси, због нестабилне политичке ситуације која је одлагала доношење заједничког законика, као и због промене режима после Другог светског рата, будући да ју је нови режим одбацио.

БИБЛИОГРАФИЈА

ИЗВОРИ:

- Додатак споменици Трећег конгреса правника Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца у Сарајеву, *Priređivački odbor Trećeg kongresa pravnika, Sarajevo 1928.*
- Законик Данила Првог, https://www.rastko.rs/rastko-cg/povijest/knjaz_danilo-zakonik_c.html, приступљено 23. јула 2020.
- Законик трговачки за Књажевство Србију, <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/publications/view/3310>, приступљено 15. маја 2020.
- Закон о старатељству, *Грађански законик Краљевине Србије са крајњим објашњењима од др Лазара Марковића*, Геца Кон, Београд 1921.
- Закон о уређењу шеријатских судова и о шеријатским судијама, Геца Кон, Београд 1929.
- Зборник грађанских законика старе Југославије, Графички завод – Титоград, Титоград 1960.

Предоснова грађанског законика за Краљевину Југославију, Државна штампарија Краљевине Југославије, Београд 1934.

Споменица Првог конгреса правника Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, Удружење правника, Београд 1926.

Трговачки закон за Краљевину Југославију, Геца Кон, Београд 1937.

Устави и владе Кнежевине Србије, Краљевине Србије, Краљевине СХС и Краљевине Југославије, Нова књига, Београд 1988.

ЛИТЕРАТУРА:

Бертолд Ајзнер, „О опћем грађанском праву у Босни и Херцеговини”, прештампано из *Архива за љравне и друштвене науке*, Београд 1920.

Бертолд Ајзнер, „Питање изједначења женидбеног и наследног права”, *Архив за љравне и друштвене науке*, књ. 8, 5–6/1924, 431–442.

Bertold Eisner, „Privatno – pravni положај жене по данашњем праву Југославије и његово уређење у јединственом Грађанском законикѹ за Југославију”, *Сјоменица Мауровићу*, прва књига, Глобус, Београд 1934, 325–419.

Bertold Eisner, „Ѕерјјатско право и наш јединствени грађански законик”, *Правосуђе*, посебан отисак из броја 6 за јул 1936.

Bertold Eisner, Mladen Pliverić, *Mišljenja o Predosnovi грађанског законика за Краљевину Југославију*, Правничко друштво, Загреб 1937.

Драгољуб Аранђеловић, *Неколико речи о миразу, сјреми и угомљењу ѿ нашем Грађанском законикѹ; О одјоворности државе и чиновника ѿрема ѿрећим лицима за шјетју, коју чиновник учини у вршењу званичне дужности*, Геца Кон, Београд 1912.

Драгољуб Аранђеловић, „О изједначењу мушких и женских сродника у законском наслеђивању”, *Збирка расјрава*, Геца Кон, Београд 1926, 105–118.

Драгољуб Аранђеловић, „Реформа пословне способности удате жене по француском и нашем грађанском законикѹ”, *Архив за љравне и друштвене науке*, књ. 45, 2/1934, 89–98.

Неда Божиновић, *Женско ѿишјање у Србији у XIX и XX веку*, Деведесетчетврта / Жене у црном, Београд 1996.

Ана Божић, *Положај жене у ѿривајном ѿраву*, Млада Србија, Београд 1939.

Hazif A. Bušatlić, „Брачни положај супруге у брачном, имовинском и наследном праву”, *Сјоменица за 3. ѿавну скупшјину Конјреса ѿравника Краљевине Срба, Хрвајта и Словенаца*, Стални одбор конгреса, Загреб 1927, 194–198.

Hazif Abdulah Bušatlić, *Porodično i nasledno право muslimana*, Sarajevo 1926.

Абдулах Бушатлић, „Човијек и жена”, *Архив за љравне и друштвене науке*, књ. 11, 4/1925, 303–308.

- Вукашин Вукашиновић, „Имовинско-правни статус женске у Црној Гори”, *Архив за њравне и друшћивене науке*, књ. 46, 1–2/1934, 7–14.
- Александра Вулетић, „Власт мушкараца, покорност жена – између идеологије и праксе”, Ана Столић, Ненад Макуљевић (ур.), *Приватни живот код Срба у деветнаестом веку: од краја осамнаестог века до њочейка Првог светског рата*, Слио, Београд 2006, 112–132.
- Александра Вулетић, „Брачна политика у Кнежевини Србији. Између традиционализма и модернизма”, *Историјски часопис*, књ. 47, 2008, 283–298.
- Марија Драшкић, Олга Поповић-Обрадовић, „Правни положај жене према српском Грађанском законнику (1844–1946)”, Латинка Перовић (ур.), *Србија у модернизацијским процесима 19. и 20. века 2*, Институт за новију историју Србије, Београд 1998, 11–25.
- Симо Илић, „Правни положај ванбрачне деце у првој Југославији”, *Весник њравне историје*, 1/2020, 248–282.
- Момчило Исић, „Дете и жена на селу у Србији између два светска рата”, *Жене и деца – 4. Србија у модернизацијским процесима XIX и XX века*, Хелсиншки одбор за људска права у Србији, Београд 2006, 131–159.
- Михајло Јовановић, „Положај жене у брачном, имовинском и наследном праву”, *Сјоменица за 3. главну скупшћину Конгреса њравника Краљевине Срба, Хрватша и Словенаца*, Стални одбор конгреса, Загреб 1927, 153–175.
- Слободан Јовановић, *Полићичке и њравне расјраве*, БИГЗ, Београд 1990.
- Фикрет Карчић, *Шеријатски судови у Јуославији 1918–1941*, Факултет исламских наука у Сарајеву, Сарајево 2005.
- Mira Kočonda – Vodvarka, „Žena pred Građanskim Zakonom u Hrvatskoj i Slavoniji”, *Женски њокреј*, књ. 1, 11–12/1921, 344–351.
- Гордана Кривокапић-Јовић, „Друшћтво за просвећивање жене и зашћиту њених права“ – Радикали и женско право гласа после Првог светског рата”, Латинка Перовић (ур.), *Србија у модернизацијским процесима 19. и 20. века – 2. њоложај жене као мерило модернизације*, Институт за новију историју Србије, Београд 1998, 299–308.
- Stanko Lapaјne, „Треба ли уједначити мушко и женско потомство у праву наслеђа – referat”, *Сјоменица Првог конгреса њравника Краљевине Срба, Хрватша и Словенаца*, Удружење правника, Београд 1926, 116–121.
- Stanko Lapaјne, „Правни положај супруге и браћноме, имовинском и наследном праву”, *Сјоменица за 3. главну скупшћину Конгреса њравника Краљевине Срба, Хрватша и Словенаца*, Стални одбор конгреса, Загреб 1927, 176.
- Gerda Lerner, *The Creation of Patriarchy*, Oxford University Press, New York – Oxford 1986.

- Радомир Лукић, „Наше ново право и селачко друштво”, *Глас Српске академије наука и уметности*, Одељење друштвених наука, 15/1971, 146–159.
- Aneta Mainka, „Треба ли уједначити мушко и женско потомство у праву наслеђа – koreferat”, *Споменица Првој конгреса њавника Краљевине Срба, Хрватиа и Словенаца*, Удружење правника, Београд 1926, 126–129.
- Љedomir Marković, „Predosnova грађанског законика за Кралјевину Југославију”, *Споменица Dolenci, Kreki, Кушеју и Шкерљу*, Jugoslovenska tiskara, Ljubljana 1936, 298–441.
- Ivan Maurović, *Izвјештај о Predosnovi грађанског законика за Кралјевину Југославију*, St. Kugli, Zagreb 1934.
- Јован Мијушковић, „Истраживање ванбрачног очинства по црногорском законодавству”, *Бранич*, 1–9/1929, 6–12.
- Јасмина Милановић, „Одбор госпођа „Књегиња Љубица“ 1899–1942”, *Историја 20. века*, 1/2015, 23–33.
- Јасмина В. Милановић, *Женско друштво (1875–1942)*, Институт за савремену историју / Службени гласник, Београд 2020.
- Иво Милић, „Треба ли уједначити мушко и женско потомство у праву наслеђа – кореферат”, *Споменица Првој конгреса њавника Краљевине Срба, Хрватиа и Словенаца*, Удружење правника, Београд 1926, 121–126.
- Иво Милић, „Положај жене у брачном, брачно–имовинском и наследном праву”, *Споменица за 3. главну скупштинину Конгреса њавника Краљевине Срба, Хрватиа и Словенаца*, Стални одбор конгреса, Загреб 1927, 186–193.
- Драгомир Милојевић, „Наследно право по пројектном Грађанском Законику”, *Архив за њравне и друштвене науке*, књ. X, 5–6/1925, 411–417.
- Зоран Мирковић, „Кодификовање грађанског законика нове државе и његово место у историји европских кодификација”, Борис Беговић, Зоран Мирковић (ур.), *Сто година од уједињења – формирање државе и њрава*, Универзитет у Београду – Правни факултет, Београд 2020, 267–300.
- Мирјана Обрадовић, „Удружење универзитетски образованих жена у Југославији 1927–1941. године”, Латинка Перовић (ур.), *Србија у модернизацијским процесима 19. и 20. века – 2. положај жене као мерило модернизације*, Институт за новију историју Србије, Београд 1998, 252–262.
- Живојин Перић, „Један нов рад на кодификацији права”, *Архив за њравне и друштвене науке*, књ. 10, 6/1911, 409–443.
- Живојин Перић, „Човек и жена: један покушај из области женског питања”, *Архив за њравне и друштвене науке*, књ. 4, 5–6/1922, 321–348.
- Живојин Перић, „Нацрт законских прописа о Законском (Интестатском) Наслеђивању у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца (израђен у

- Стал. Законодавном Савету при Министарству Правде) са претходном примедбом и објашњењима”, *Архив за љравне и друшћивене науке*, књ. 14, 5/1927, 415–431.
- Живојин Перић, „Жена у Српском грађанском законуку”, *Архив за љравне и друшћивене науке*, књ. XVI (XXXIII), 1/1928, 6–31.
- Живојин Перић, *Лично брачно љраво љо срћском Грађанском законуку*, Геца Кон, Београд 1934.
- Живојин Перић, *Образложење §§ 1–319 Предоснове љрађанској законука за Краљевину Јућославију*, Министарство правде, Београд 1939.
- Латинка Перовић (ур.), *Србија у модернизацијским љроцесима 19. и 20. века – 2. љоложај жене као мерило модернизације*, Институт за новију историју Србије, Београд 1998.
- Лепосава Петковић, „Жена пред законом у Србији”, *Женски љокрећ*, књ. 1, 11–12/1921, 337–344.
- Јован Пивнички, *Неколико најомена љоводом Предоснове љрађанској законука за Краљевину Јућославију*, 1936.
- Бранка Прпа-Јовановић, „Процеси модернизације и положај жене у Србији током XIX и прве половине XX вијека”, *Србија у модернизацијским љроцесима XX века*, Институт за новију историју Србије, Београд 1994, 361–365.
- Vesna Radović, „Pokušaj kodifikacije građanskog prava u staroj Jugoslaviji: Predosnova građanskog zakonika za Kraljevinu Jugoslaviju”, *Radovi* 7, Sveučilište u Zagrebu / Institut za hrvatsku povijest, Zagreb 1975, 249–307.
- Милан Ристовић (ур.), *Привајни живој код Срба у двадесетом веку*, Слио, Београд 2007.
- Војислав Станимировић, *Брак и брачна давања*, Правни факултет Универзитета у Београду / Службени гласник, Београд 2006.
- Војислав Станимировић, „Снага обичаја – породица у српском Грађанском законуку између старог и новог”, Милена Полојац, Зоран Мирковић, Марко Ђурђевић (ур.), *Срћски љрађански законик – 170 љодина*, Универзитет у Београду – Правни факултет, Београд 2020, 145–165.
- Ана Столић, Ненад Макуљевић (ур.), *Привајни живој код Срба у деветнаестом веку: од краја осамнаестог века до љочетика Првој светској раша*, Слио, Београд 2006.
- Ана Столић, *Сестјре Срћкиње: љојава љокрећа за еманципацију жена и феминизма у Краљевини Србији*, Evoluta, Београд 2015.
- Ана Столић, „Грађанке и сељанке: ставови представница покрета за еманципацију жена о женама на селу почетком 20. века”, Недељко В. Радосављевић, Снежана Томић (ур.), *Село Балкана: конћинуићетти и љромене кроз историју*, Историјски институт Београд / Музеј на отвореном „Старо село” Сирогојно, Београд 2017, 179–190.

- Ана Столић, „Између национализма и интернационализма: Српкиње на конгресима организација Међународног женског покрета до Првог светског рата”, *Историјски часопис*, 67/2018, 311–340.
- Урош Станковић, „Хиљаду осамсто четрдесет шеста – наследноправни положај женске деце по трећи пут на дневном реду”, М. Полојац, З. Мирковић, М. Ђурђевић (ур.), *Српски грађански законик – 170 година*, Универзитет у Београду – Правни факултет, Београд 2020, 407–416.
- Дубравка Стојановић, „Жене „у смислу разумевања нашег народа“: случај жена стручњака у Србији 1902–1913”, Латинка Перовић (ур.), *Србија у модернизацијским процесима 19. и 20. века – 2. положај жене као мерило модернизације*, Институт за новију историју Србије, Београд 1998, 239–251.
- Estelle Freedman, *No Turning Back; The History of Feminism and the Future of Women*, A Ballantine Book, New York 2002.
- Ferdo Čulinović, *Državnaopravna historija jugoslovenskih zemalja XIX i XX vijeka*, Školska knjiga, Zagreb 1959.
- Сава Шапчанин, *Неколике примедбе на предоснову Грађанског законика за Краљевину Југославију*, Напредак, Београд 1937.
- Алозија Штеби, „Жена пред Грађанским Законом у Словеначкој”, *Женски покрет*, књ. 1, 11–12/1921, 351–362.

Simo M. ILIĆ*

LEGAL POSITION OF WOMEN IN THE DRAFT CIVIL CODE
FOR THE KINGDOM OF YUGOSLAVIA

Summary

The paper examines the legal position of women in the Kingdom of Yugoslavia, with emphasis on the reforms proposed in the Draft Civil Code for the Kingdom of Yugoslavia. The legal system of Yugoslavia was not unified and therefore the position of women differed from one legal territory to another. The paper briefly reviews legislation in the six Yugoslav legal territories with emphasis on unfavourable norms which required reforms. The Draft is analysed in detail. It enacted complete legal capacity for married women, equal inheritance rights for male and female children and improved inheritance position of widowed spouses. Adoption of a modified separate property system and diminished parental rights of mothers are considered as drawbacks of the Draft. Special rules for inheritance in rural areas and Sharia law (mandatory for the Muslim minority) are analysed as exceptions from the Draft Civil Code. Legal theory opinions on the legal position of women that were presented during the public debate on the future Civil Code are also reviewed. The conclusion analyses the appropriateness of the Draft in the context of social and political circumstances in the Kingdom of Yugoslavia.

Key words: *Legal capacity. – Inheritance law. – Matrimonial regime. – Child custody.*

Рад приспео / Paper received: 8.12.2020.

Прихваћен за објављивање / Accepted for publication: 30.12.2020.

* A student of master's studies at the University of Belgrade Faculty of Law, email: simoilic@hotmail.com